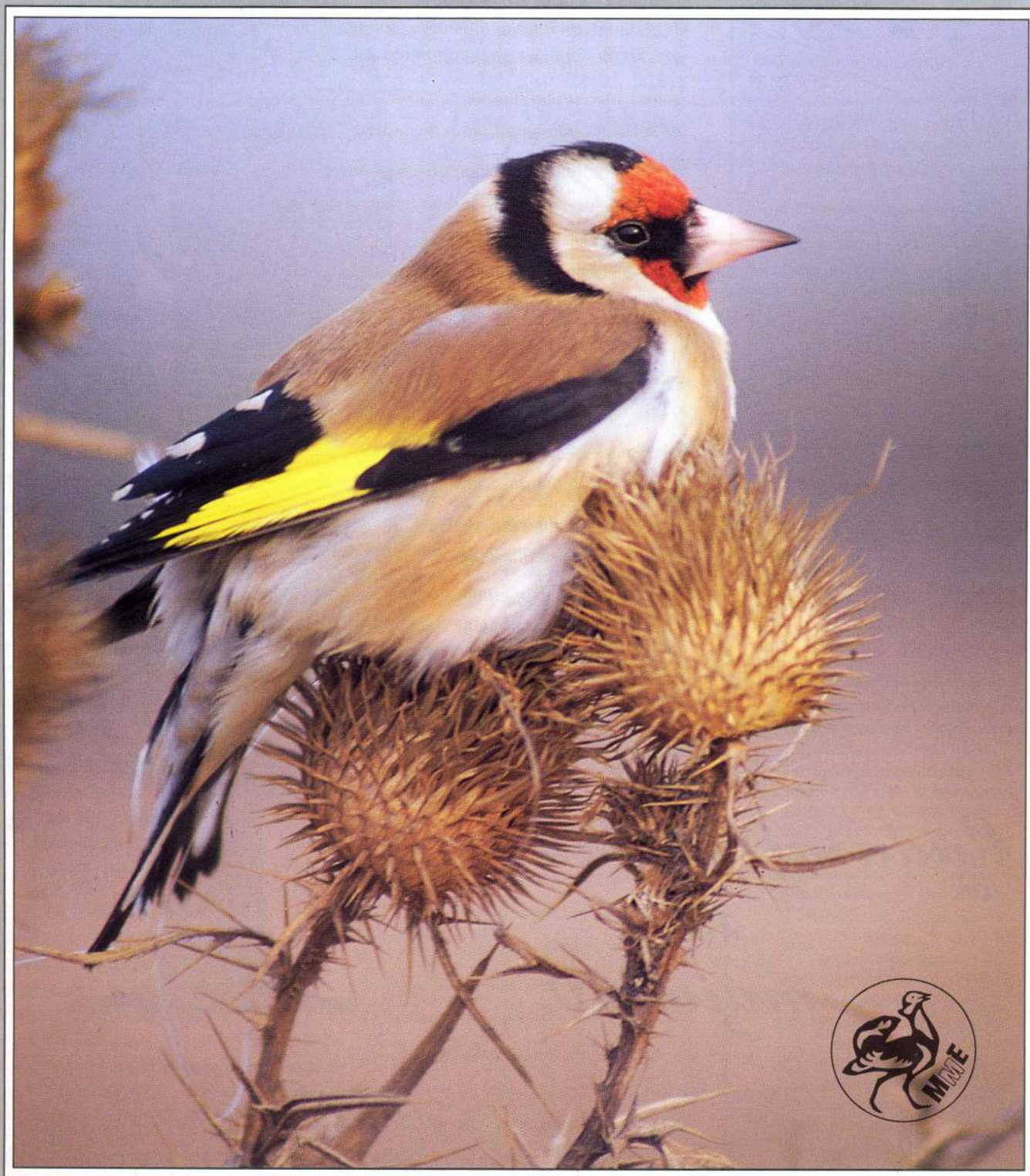

madártávlat

Természetvédelmi folyóirat

1996. március-április

Madarak és Fák Napja
1996
május 10.

A parlagi vipera egy új lelőhelye?

- avagy elmélkedés a faunisztikai észlelések jelentőségéről -

A parlagi vagy rákosi vipera (*Vipera ursinii rakosiensis* Méhely, 1893) Európa legveszélyeztetettebb mérgeskigyója. Fennmaradását csak magyarországi állományai biztosíthatják, korábbi élőhelyein a környező országokban (Ausztria, Románia) már mindenütt kipusztultnak tekinthető. A hazánkban élő védett szárazföldi gerinces állatok természetvédelmi rangsorában az első helyet foglalja el, amely egyben a vele kapcsolatos védelmi intézkedések kiemelkedő fontosságát is alátámasztja. Mindezek alapján magától értetődik, hogy e ritka kigyó új, eddig ismeretlen lelőhelye egyedülálló jelentőséggel bír.

A kérdéses rákosi vipera Fotó: Borza N.

A megfigyelés 1991-ben Debrecen-től mintegy 30 km-re délre, egy kis kiterjedésű lejtős kaszálóréten történt. A példányról Borza Nándor természetvédelmi ör bizonyító fényképfelvételt készített, majd az állatot sértetlenül szabadon engedte. Bár az adatot később írott jelentésében megemlítette, további példányok után újbóli terepbejárás csak 1995. április 29-én következett, amelyen Borza Nándor, Górné András, Molnár Attila, Péchy Tamás és Somlai Tibor, valamint e cikk szerzője vettek részt. Az időjárás kedvező volta ellenére nem sikerült parlagi vipérát találni. A kérdéses területet egyik oldalról nádas, másik oldalról akácok, másfelől szántóföldek zárják közre. A jelenlévők körében rövid megvitatás után az az állásfoglalás alakult ki, hogy kicsi a valószínűsége, hogy ez a rét évtizedeken át képes lett volna életképes populációt fenntartani. Néhány további, elszigetelt gyepfolt meglátogatása sem járt eredménnyel, és ezzel az adat „utóéletének” első szakasza lezárult.

A megfigyelés jelentőségének értékeléséhez először tekintsük át a parlagi vipera földrajzi elterjedését. A *Vipera ursinii* számos alfaja Dél-Franciaországtól az olasz Alpokon, Görögországon, Törökországon át egészen a Kaukázus nyugati részéig, Örményországig húzódik. Az ismert alfajok egyik csoportja hegyvidéki kaszálórétek lakója, míg a másik csoport tagjainak élőhelyét, ahová a *rakosiensis* mellett a romániai Moldáviában és a dél-orosz szepteppeken élő két másik alfaj is tartozik (*moldavica* és *renardi*), az alacsony tengerszint feletti magasságú füves területek, legelők, kaszálórétek alkotják.

A rákosi vipera (*V. u. rakosiensis*) eddigi elterjedési adatai a Bécsi-medencétől Kolozsvárig, ill. Bulgáriáig terjednek. A Jugoszlávia északi részéről származó egyetlen szlavóniai adat minden bizonnyal tévedésen alapul. Ha ezt és a bizonytalan hovatarozású északkelet-bulgáriai példányokat leszámítjuk, meglehetősen világosan rajzolódik ki a rákosi vipera elterjedési mintázata. Ésszerűnek tűnik feltételezni, ahogy azt Méhely is teszi, hogy az elmúlt száz év alatt megismert populációk egy valaha talán összefüggő, a Kárpát-medence középső, síkvidéki területein elhelyezkedő folytonos földrajzi elterjedés maradványai. A szétterjedés okainak felderítése túlmutat ezen cikk keretein, és legyen elég, ha az emberi élőhelypusztító tevékenység súlyos következményeire utalunk. Manapság mindössze a Hanság és a Kiskunság néhány pontján ismerünk állandó populációkat.

A parlagi vipera régi és mai elterjedési területe, * az új lelőhely

TARTALOM

A parlagi vipera egy új lelőhelye? - avagy elmélkedés a faunisztikai észlelések jelentőségéről -	1
kitekintő	
A Duna deltája	3
Tavaszi Madeirán	4
bemutatók	6
Az Ócsai Tájvédelmi Körzet	6
gyakorlati természetvédelem	8
A Dél-Alföld csökkenő székitalle-állománya	8
ami nem madár	10
Csak az érdekes ami lehet is?	10
mme-hírek	12
„Környezeti nevelés” az MME Pilisi Helyi Csoportjánál	12
Az év madara: a vörösbegy	14
FELHÍVÁS	15
mozaik	16
Bagolyköpök	16
Magyarország növényvilága Egy könyv, melyre régóta vártunk	17
Végveszélyben a Fülöp-szigeti sas	17
Meddig húztok még erdei szalonkák?	18
Videócsemege a ragadozó madarak rajongóinak	19
postaláda	20
Észrevétel a „Néhány szó a muflonról” c. cikkhez	20
Adalékok a Solymás Szakosztály történetéhez	20
Az Európai Parlament határozatai a madarakról	21
keresztretjvény megfajítás	22
hirdetések	22
csipogó	23
Március	23

A címlapon tengelic, a hátoldalon kavic
Lőrincz István felvételei.

madártávlát

Az MME kéthavonta megjelenő folyóirata.

Főszerkesztő: Péchy Tamás

Művészeti tanácsadó: Muray Róbert

Képszerkesztő: Péchy Tamás

Szerkesztőbizottság:

Drexler Szilárd, Dr. Kalotás Zsolt,
Kállay György, Márkus Ferenc,
Nagy Szabolcs, Pellingner Attila,
Schmidt Egon, Dr. Szép Tibor

Olvasószerkesztő: Dr. Simon Gyula

Tördelőszerkesztő: Dohán Zsófia

Szedő: Bányai Lászlóné

Kiadja:

Magyar Madártani és
Természetvédelmi Egyesület (MME)

Felelős kiadó: Kállay György

Felelős terjesztő: Harangi István

Szerkesztőség:

1121 Budapest, Költő u. 21.

Levél cím: 1537 Bp., Pf. 391.

Telefon és fax: (1)175-8327

E-mail: postmaster@mme.zpok.hu

Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza.

Nyomás: Kanalgépgém Kft.

ISSN 1217-7156

A fentiek ismeretében még nagyobb jelentőséggel bír a Debrecen mellett készült fényképfelvétel, hiszen bár az általános állatföldrajzi elképzelésbe beleillik (úgymond „Kolozsvár és Bécs közé esik”), de részleteiben mégis nehezen érthető adatot jelent. És ezzel a megállapítással el is jutottunk e cikk második részének a címben is jelzett mondanivalójához.

A vadon élő állatpopulációkon végzett zoológiai kutatások alapját a faunisztikai adatok képezik. Mit tekintünk ennek? A faunisztikai adat (észlelés, megfigyelés) elgondolásom szerint egy adott taxon bizonyított tér-időbeli jelenléte. Másképpen fogalmazva, egy adott fajhoz (alfajhoz stb.) tartozó példány adott időben, adott helyen történő, ellenőrizhető előfordulása. A tér-időbeli meghatározással általában nincs is gond (bár aki próbált már régebbi adatokat térképen pontosan azonosítani, az tudja, hogy néha ez is meglehetősen kemény dió lehet), a problémát a „bizonyított”, „ellenőrizhető” kikötések jelentik. Miért van erre szükség, miért nem lehet ezt valahogyan egyszerűbben rögzíteni? Ha meggondoljuk, ezzel tulajdonképpen az *in vivo* kutatások kísérleteinek megismételhetőségi kritériumát próbáltuk meg átmenteni a terepmegfigyelésekbe. Tudom, hogy ez lehetetlen, ahogyan azonban a laboratóriumban dolgozó kutató is köteles részletesen publikálni a kísérlet menetét és körülményeit (vagy legalább utalni az igénybevett „receptre”) avégett, hogy eredménye hiteles legyen, a terepi adatokkal dolgozó zoológusnak is valamiféle alappal kell szolgálnia ahhoz, hogy következtéseit elhiggyék. Kézenfekvő, és az elmúlt csaknem 250 évben általánossá is vált a megfigyelés tárgyának, a „bizonyító példánynak” a begyűjtése, múzeumban való tartós elhelyezése. Ez valóban mindmáig a legelfogadottabb bizonyítási módszer (bár kétségtelen, hogy meghamisítani ezt is lehet), és előnyei egyértelműek. A példány bármikor előkereshető, korábban átsiklott tulajdonságai újfent ellenőrizhetők, így elsősorban taxonómiai vizsgálatokhoz a későbbiekben is nélkülözhetetlen. Az ember és a körülötte élő állatok viszonyának megváltozásával, a természetvédelem erősödésével azonban mindinkább háttérbe szorult a „minden adatot begyűjteni” szemlélet, és elsősorban gerincesek esetében a legtöbb kutató megelégszik az – esetleg fényképpel, videó- vagy magnófelvétellel

rögzített – megfigyeléssel. Ehhez járul ma már az is, hogy ökológiai vagy etológiai kutatások nem viselik el a vizsgált állományba a begyűjtéssel járó drasztikus beavatkozást.

Vöröshasú unka

Fotó: Péchy Tamás

A faunisztikai adat „bizonyítottságát” a kutatás célja is befolyásolhatja. Taxonómiai jellegű vizsgálatoknál továbbra is elengedhetetlen a szóban forgó példány begyűjtése, múzeumi gyűjteményben való elhelyezése. Populációbiológiai, ökológiai vizsgálatoknál érthető okokból csak a legkritikább esetben folyamodnak az állomány vagy egyedek „begyűjtéséhez”, hiszen ezzel a kutatás tárgyát semmisítenék meg egyszer s mindenkorra. Mi a helyzet azonban az előfordulási, elterjedési adatokkal? Korábban a múzeumi szemlélet a legtöbb esetben ezek mögé is egyértelműen felsorakoztatta a konzervált példányokat, az utóbbi húsz év egyre sokasodó természetvédelmi célú megrendelése azonban ezt már kevésbé teszi lehetővé. Az egyes területek védetté nyilvánításához, a már védett értékek állapotának felméréséhez eleinte származtatott faunalistákra, elterjedési térképekre, majd a kezelési tervek kidolgozásához, az egyre igényesebb természetvédelemhez végső soron az elsődleges adatokra van szükség. Az elsődleges adatok azonban gyakran mit sem érnek bizonyító példány nélkül, s ezzel a kör bezárult. A tudomány folyamatosan fejlődik, s hogy egy ismert herpetológiai példával éljünk, hogyan értékeljük ma azokat a régebbi adatokat, amelyek a kecskebéka (*Rana esculenta*) és a tavibéka (*Rana ridibunda*) elterjedéséről szólnak. Az utóbbi években ugyanis kiderült, hogy zöld vízbékáink e két fajon kívül egy harmadikkal (*Rana lessonae*) alkotnak sok esetben morfológiailag kibogozhatatlanul komplex populációgyűjtést. Nyilvánvaló, hogy bizonyító példányok nélkül előlről kell kezdeni a teljes felmérést, térképezést, mert a régebbi megfigyelések akármelyik fajra is vonatkozhattak. Külföldi kutatások alap-

ján úgy tűnik, ugyanez igaz unkáinkra is (*Bombina bombina* és *B. variegata*). A faunisztikai adatokat tehát valahogyan bizonyítani kell, s ekkor még nem is beszéltem a képet tovább bonyolító, ember okozta, véletlen vagy szándékos betelepítésekről, mesterséges előfordulásokról, amelyek kiszűrése esetenként szinte lehetetlen feladat. Ilyenkor egyértelműen csak az idő, a további, következetes megfigyelések felhalmozása oldhatja meg a problémát.

Visszatérve a parlagi viperához, vajon hogyan magyarázható az eddig ismeretlen lelőhely felbukkanása? Elképzelhető-e, hogy több mint száz éven keresztül semmiféle észlelés nem jutott a szakemberek fülébe, azaz hogy egy létező állomány ilyen hosszú időn keresztül teljesen elkerülte a szakközönség figyelmét? A legtöbb mérgekígyós területen az egyszerű emberek között évszázados mende-mondák, józan megfigyelések járnak szájról-szájra háziállatok furcsa rosszsullétéről, marásos esetekről. Vajon hihető-e, hogy Debrecen környékén, ahol az ilyesminek is szinte teljesen híján vagyunk, fennmaradjon a parlagi vipera egy elszigetelt populációja, szántások, akácosok, nádasok közé ékelődve? Sajnos meg kell állapítanunk, hogy ennek nagyon kicsi a valószínűsége. Bármennyire is szeretnénk, hogy e kipusztulóban lévő kígyó egy eddig ismeretlen, a túléléséhez új reményeket adó állományát fedezzük fel, a realitások talaján állva sokkal inkább feltehető, hogy egy kiengedett példány észleléséről van szó. És bár innentől kezdve már minden további magyarázat pusztán spekulációnak tekinthető, egy kézenfekvő lehetőség például az, ha azt gondoljuk, hogy egy csempész vagy jószándékú terrarista a Kiskunságban befogott viperájától az államhatár felé közeledve egy számára „szimpatikusnak” tűnő réten próbált megszabadulni, ezzel lelkiismeretét megnyugtanni. A kérdés persze nem dönthető el száz százalékos biztonsággal, és a terület fokozott figyelése, a hasonló élőhelyek rendszeres bejárása egy esetleges újabb adattal mégis inkább a természetes előfordulás felé billentheti a mérleg nyelvét. A tanulság minden esetben az, hogy még a legváratlanabb észlelés is gyors utánjárást, gondos ellenőrzést érdemel, mert Magyarország faunája még mindig tartogathat meglepetéseket!

Dr. Korsós Zoltán

A Duna deltája

A Duna-delta jó példa arra, hogy a társadalmi változások milyen mély hatást gyakorolnak egy bizonyos terület természetes környezetére. Az első igazán jelentős emberi beavatkozás – a Szulina ág kettős kanyarának lerövidítése – a török fennhatóság megszűnését követő időszak eseménye, a XIX. sz. második felében. S bár ezt követően felmerült a gyanú, hogy a lelkes csatornázások és folyószabályozások nem csak pozitív következményekkel járhatnak, mégis a közelmúltig folytatódott a delta szabdalása.

A második világháborút követő rendszerváltás tovább fokozta a mocsárvilág kálváriáját. Cinikus elv szerint, az ország bármely frissen emelt épülete a szocialista termőföldekből rabol el egy darabot. Ezt a hiányt hazafias kötelesség volt valahonnan pótolni. A választás a deltára esett. Így jelent meg a 27.000 hektáros pardinai (a delta É-Ny-i részén, a Kilia ág romániai partján) gabonatóbla. Ugyanez a sors várt (lecsapolás, parcellázás) a Babina és Csernovka folyamszigetekre is.

A tervgazdálkodás idején a kiterjedt nádasok és a caraormani homokdűnék az olcsó és kimeríthetetlennek hitt nyersanyagforrások csoportjába süllyedtek. A környezetkímélő, hagyományos halászatot jelentéktelenné zsugorította az intenzív, ipari halkitermelés.

Az 1989-es rendszerváltásra volt

szükség ahhoz, hogy a Delta szabadulhasson a fullasztó ölelésből.

A reménykeltő jelen

E siralmas helyzeten való változtatni akarás ékes bizonyítékaiként említhetők, hogy 1990 augusztusában (982/1990.sz. Kormányhatározat) megalapították a „Duna Delta” Bioszféra Rezervátumot, és hogy két évvel a környezetvédelmi törvény megszavazása előtt életbe lépett a rezervátum szervezési és működési törvénye (82.sz.törv./1993.).

A hatalmas terület adminisztratív felosztásakor elméleti és gyakorlati szempontokat is figyelembe vettek. A három Duna-ág által közrefogott részen (a tulajdonképpeni deltában) 8 fokozottan védett zóna van (a rezervátum összesen 18 ilyen területet foglal magába). Ezek a legjelentősebb gödénykolóniákat (Rosca-Buhaiova), természetes deltai állapotokat (Raducu, Potcoava, Nebunu és Vatafu-Lungulet) vagy különleges növény- és állatvilágot (Letea, Coraorman, Erenciuc) rejtene. E területeket övező puffer-zónák és a nyereségesen kiaknázható deltaregionok nemcsak a rezervátum határain belül élő mintegy 15.000 lakosnak biztosítanak megélhetést, hanem állami- és magáncégek és társaságok jövedelemforrásai is.

Okulva az elmúlt évtizedek tapasztalataiból, az 580.000 hektáros terület

problémáinak megoldásában a rezervátum igazgatósága két intézményre támaszkodik: az Ökológiai Örök Testülete a természetvédelmi terület törvényeinek betartását hivatott biztosítani, míg a „Duna Delta” Kutató és Tervező Intézet szerepe a rezervátum és élővilágának – minél több szempontból való – tanulmányozása, valamint az ezeket veszélyeztető tényezők elhárítását célzó módszerek kidolgozása.

Ez az intézményesített háttér időszzerű információkat biztosít úgy a delta, mint a Rázim-Szinoe lagúna-rendszer biodiverzitásáról, hidrokémiai állapotáról, az eutrofizáció mértékéről, a nádasok és halászat helyzetéről, szociális problémákról stb.

A gyakorlati eredmények sem vártak magukra. Félbeszakadtak a lecsapolási munkálatok, az irtásszerű nádvágás, a caraormani homok kitermelésére irányuló próbálkozások. A kutatóintézettől származó adatokra támaszkodnak a turisztikai csomópontokban épített öko-központok információi is. Ökológiai restaurációs kísérlet eredményeképpen a Babina folyamszigetet újjahódította a jellegzetes mocsári növény és állatvilág.

Sivatagi gyík

Mit hoz a jövő?

A tervezett ökológiai restaurációsorozat következő lépéseként, a közeljövőben 10.000 hektárnyi – lecsapolt és most kihasználás nélkül heverő – területen teremtődnek újra az egykori, természeteshez hasonló állapotok. A rezervátum igazgatóságának management-politikája nagy hangsúlyt helyez a folyó monitorizálására (hidrokémizmus, halpopulációk stb.) és a valóban természetkímélő turizmus fejlesztésére.

Ami az eutrofizáció kérdését illeti, néhány helyi megoldás már kilátásban van. A vízfolyás-manipulációk (a meglévő csatornák zárása és nyitása) az orvoslási folyamat első lépései lehetnek.

Zöld ásóbéka

A szerző felvételei

A nádasok jó természetes szűrőnek bizonyultak, tehát a megfelelő ökoteknológiák eredményes alkalmazása tovább csökkentheti a nitrogén- és foszfor-szármarazékok szintjét. Gyökeres változást ebben a kérdésben a 8 Duna menti ország (e folyamba ömlő szennyzőanyagok mennyiségének csökkentésére irányuló) intézkedése hozhat csak.

Török Zsolt

Tavaszi Madeirán

Amikor kiderült, hogy 1995 áprilisában sikerül eljutnom Madeirára, rögtön kutatni kezdtem, hogy valamilyen „madaras” szakirodalmat szerezzek. Hamar kiderült, hogy Bennermann: *Az Atlanti-óceán szigeteinek madarai* című könyvét nem lehet Magyarországon beszerezni, így az út előtt mindössze néhány cikket olvastam a vészmadarokról. Az egyik szerzője madeirai volt. Elhatároztam, hogy megkeresem őt.

Így hát április 5-én korántsem tökéletes felkészültséggel érkeztem Funchelbe, a sziget fővárosába. Funchelt a virágok városának is nevezik. Most is mindenféle virágok nyíltak, erkélyeken, falakon, parkokban pazar színpompá fogadott. A madeirai flóra 780 bennszülött tagot tartalmaz. Fantasztikus, szerteágazó formájukkal feltűntek a sárkányfák (*Dracaena draco*). Ha megvágják, vörös nedv folyik a törzsükből, amit az itteniek „sárkányvérnek” neveznek. Ezt a múltban gyógyszerként és hegedük lakkozására használták.

Még aznap madarászni indultam. Egy parkba jutottam el, ahol 20–25 sarlósfecske (*Apus unicolor*) vadászgatott. Az egyik fán egy kanári énekel, a bokrokban pedig barátok ugráltak, de az itteni alfaj eltér a miénktől: melle és hasa sötétebb színű, olyan, mintha bekormozták volna (*Sylvia atricapilla obscura*). Később a kikötőbe értem, amely nagy tengerjárók fogadására is alkalmas. Kolumbusz is innen indult el, hogy felfedezze az Újvilágot. Amekkora a hajóforgalom, legalább olyan nagy a madármozgás is. Legalább 1.500 sárgalábú sirályt, küszvágó cséreket, nászruhás kőforgatókat láttam a mólók környékén, de én titkon gyűrűcsőrű sirályra és rózsás csérre vadásztam. Sajnos nem jártam sikerrel. A gyűrűcsőrű a szerencse kérdése, mert az évek ebben a szakában ez számít a leggyakoribb transzatlantikus kóborló-

nak, a rózsás csérek viszont egy kicsivel később érkeznek.

Elhatározásomhoz híven felhívtam Mr. Zinot, akitől a vészmadarokról szóló cikket olvastam. Ő nagyon örült, hogy Magyarországról érkeztem, és meghívott egy délutáni teára. Mr. Zinohoz érve először azt hittem, hogy rossz helyen járok. A rezidenciát pálmá- és mangófákkal teli park vette körül, csengetésre szobalány jött elő, és mondta, hogy a hallban várakozzak. Nemsokára előcsoszogott a legalább 80 éves öregúr, aki nem kevesebbet tett, mint hogy felfedezett egy vészmadar-fajt (*Pterodroma madaire*), melyet róla neveztek el.

Ponte de S. Lorenzo – ideális hely a vészmadarak megfigyelésére

Természetvédelmi munkája sem elhanyagolható. A madeirai szigetvilág több vulkánikus eredetű szigetből áll: Madeira, Porto Santo, Desertos, Selvagens. 1967-ben Paul Alexander Zino megvásárolta a vadászati jogot egy helyi családtól a Selvagensre, ezzel megmentette az itt költő kb. 60.000 mediterrán vészmadarat az évről-évre ismétlődő mészárlástól. Végül 1971-ben a portugál kormány szigorúan védett területté nyilvánította ezt a lakatlan szigetcsoportot, és a belépést nagyon megszigorította.

Madeira 700 km-re fekszik nyugatra a marokkói partoktól. Kéthetes barangolásom alatt feltűnő volt a fajszegénység. A szigetcsoport mindössze 40 fészkelő fajjal rendelkezik, de az előforduló fajok listáján jóval több, összesen 278 faj szerepel. Ezek közül sokat csak egyszer láttam. Én minél változatosabb élőhelyekre próbáltam eljutni, és két különlegességgel is találkoztam. Amikor Canico környékén a mi mezei posztánkra emlékeztető törpeposztá-

kat figyelgettem, a bokros, szúrós cserjékkel teli domboldalon egy apró, szürkés-kék hátú madarat vettem észre, ahogy egyik bokorról a másikra rebent. Először csak a bokor belsejében ugrált, majd a szélére érve óvatosan egy vörös szemű, gyönyörű bajszos poszáta hímet fedeztem fel a távcsőben, ami nagyon ritka errefelé. A másik érdekesség egy vörhenyes fecske volt, amit Porto Santon füstifecskek között láttam. Ezt a fajt ezelőtt még csak a Serlegens-en észlelték (a két hely távolsága megközelítőleg 350 km). Madeira híres endemikus tengeri madarairól. Ezeket igazán jól csak hajóról vagy a költőhelyeiken lehet meg-

figyelni (Desertos, Selvagens). Sajnos a hajózás nagyon drága, a partról viszont jóval kevesebb faj észlelésére van esély. Így olyan helyekre próbáltam kiülni, ahol vékony félsziget, földnyelv hosszan belenyúlik a tengerbe. Ez elég volt a vészmadarak megfigyelésére, de a Pterodromák és viharfecskek ritkán jönnek ennyire közel a parthoz. A bukdosó vészmadarak közvetlenül a vízfelszín felett, nagy sebességgel repültek, sokszor akár 250–300 madár cikázott egyszerre. A mediterrán vészmadarak sokáig okoztak fejtörést. Általában késő délután voltak láthatók, mindig messze a parttól. Nappal könnyű volt őket meghatározni, éjszaka viszont sokszor arra ébredtem, hogy a motel felett kísérteties hangot hallató madarak húznak el. Ilyenkor gyakran órákra kiültem, hogy a halvány lámpafénynél pillanatokra elkapjam őket. Nagyon közel suhantak el az épületekhez, és több óra telt el, mire sikerült biztosan meghatároznom őket.

Madeira madártani érdekességei közé nemcsak a tengeri madarak tartoznak, hanem a hegyek és erdők is rejtegetnek néhány kuriózumot. Miután a tengeri madarak nem kényeztettek el, ide vettem be magam. A bábérlevelű erdőkben levadák csörgedeztek. Ezek mesterséges patakocskák, melyek több ezer km hosszúságban behálózják a szigetet, és a magasabb régiókból vezetik a vizet a tengerhez, miközben öntöznek belőlük. Mellettük szűk ösvények haladnak, sok természeti szépséggel és érdekességgel. Az egyik legkülönlegesebb faj a *Columba trocaz* (angolból fordított nevén a hosszú ujjú galamb). Bennszülött madeirai madár, bár a Kanári-szigeteken él egy hozzá nagyon hasonló másik faj (*Columba bolii*). Nedves erdőkben költ, magasan a tengerszint felett. Mindig csak másodpercekre pillantottam meg őket, ahogy elsuhantak a fák felett. Alakjuk a hazai örvös galambra emlékeztet, de sötét kékesszürkék, szárnyuk egyszínű, és a farkukon vastag, fehér keresztzalag látható. A leradék mentén a leggyakoribb madárnak a tüzesfejű királykák és erdei pintyek számítottak (mindkettő madeirai alfaj).

Porto Santo volt a másik sziget, ahová Madeira mellett eljutottam. Ez a

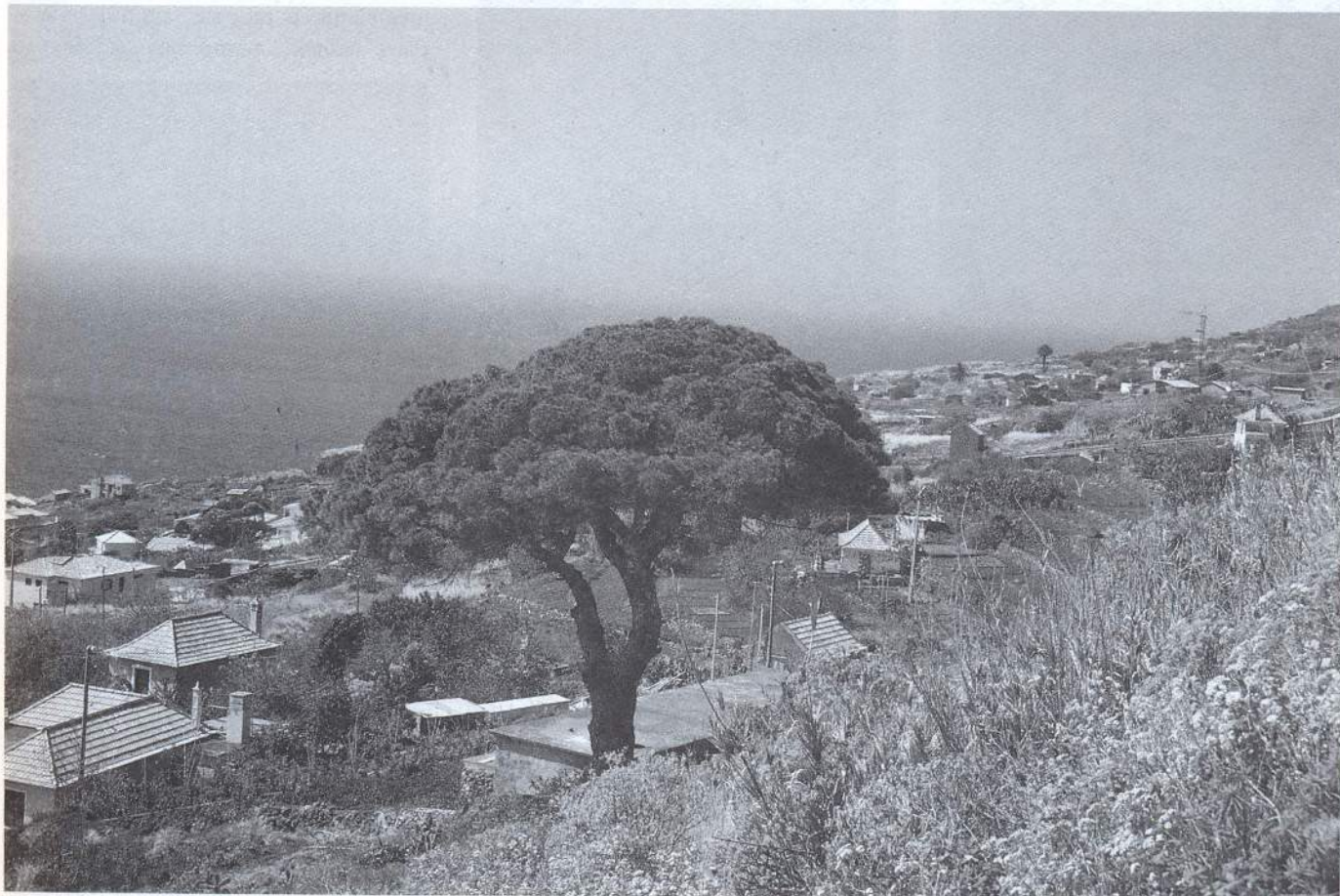
Erdei pinty – Madeirai alfaj

hely ellentéte a hegyes, erdős Madeirának. Nem más, mint egy napégette, lapos földdarab. Kivételes a 9 km hosszú, háborítatlan, homokos tengerpartja, ami ideális partimadár-vonulóhely. Most fenyérfutók és széki lilék szalagáltak itt, de néha-néha egy-egy amerikai partfutó is elvetődik errefelé. A kopár domboldalakon a jellemző fajok a vörös foglyok és a Kanári-szigeteken is honos pityerek (*Anthus berthalotii*) voltak. Egy kalandrapacsirtát is sike-

rült megfigyelnem ugyanitt, ami kóborlónak számít. A spanyol veréb és a kövi veréb gyakori madár Porto Santon.

Madeira és az ezt körülvevő kisebb szigetek egyedülálló flórával és néhány bennszülött madárfajjal rendelkeznek. Szerencsére a portugál kormány hatékony intézkedéseket tett az élővilág megmentése érdekében.

Dr. Sós Endre

Porto Santo

A szerző felvételei

Az Ócsai Tájvédelmi Körzet

A tudomány számára először az Ócsa környéki turjánok is Anton von Kerner művében jelennek meg (1863), akinek hatéves hazai működése nagy hatást gyakorolt a magyar botanika fejlődésére. Kerner csak az ócsai lápvidék szélén végezhetett botanikai tevékenységét, a turjánba képtelen volt behatolni. Boros Ádám szerint még 1919-ben sem lehetett beljebb jutni, csak a lecsapolás után. Schenk szerint ekkor, a lecsapolás után tűnt el vidékünkről a tavi cankó, Európa egyik legritkább madara, a szárazulatokról pedig a magyar Alföld legnagyobb madara, a tűzok. Mivel a környezet a gépesítés, vegyszerezés, tőzegkitermelés, kavicsbányászat és más kultúrhatások következtében tovább pusztult, egyre többen emeltek szót védelme érdekében. Ezért javasolták Tájvédelmi Körzetté alakítását olyan személyiségek, mint Soó Rezső, Zólyomi Bálint,

Boros Ádám, továbbá olyan szervezetek, mint a Magyar Tudományos Akadémia, a Természettudományi Múzeum, a Madártani Intézet és az Országos

Mocsári kosbor

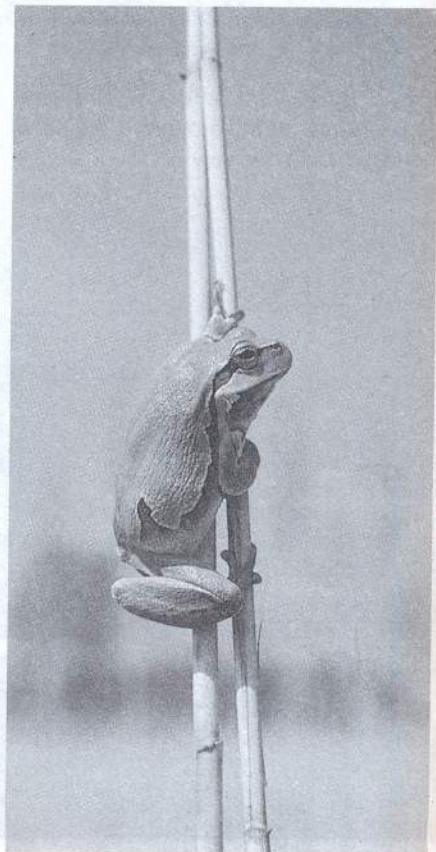
Műemlékfelügyelőség. Együttes fellépésük eredményezte az Ócsai Tájvédelmi Körzet megalakulását, melynek székhelye a Bercsényi u. 4 sz. alatti tájházban van. Az ócsai turjánvidéket épp a sokféleség teszi értékesé, hiszen benne folyamatában tanulmányozhatjuk a növényvilág fejlődését. Vegyük sorra a turjánvidék jellemző ökoszisztémáit! A hínárnövényzet elsősorban a nyílt vizes morotvák, régi tőzegtányák helyén megmaradt kis erdei tavacsák, nyílt víztükrök jellegzetessége. Egy részét a víz alatti fajok (a nagy hínár, a süllőhínár, a tócsagaz és békaszőlő) alkotják. Helyenként a víz felszínén úszó fajok keltenek figyelmet. Közéjük tar-

tozik: a békatutaj, a békaliliom, szemet gyönyörködtető látvány ezen a tájon a tündérrózsa. A víz felszínén tenyésző hínárnövényzet egyik alkotója, a rence pedig a különlegességek iránt érdeklődők kedvence. Ez a vízben lebegő, gyökér nélküli növény ugyanis rovar-evő. Végül említésre érdemes még a békaliliommal együtt előforduló fehér virágú víziboglárka. Meg kell említeni még a turjánvidék gazdag mohafldráját. A nádasok, az ősi vízfolyások növénytársulásai, a csatornák mentén újra megjelennek. Azokban a lápi erdőkben, ahol a lombkorona kevésbé zárt, megjelenik a nádasok maradványnövénye, a gyéren fullánkiszörös, fényes világoszöld színű egylaki lápi csalán. A szabadabb fekvésű nádasokban megtaláljuk a sziki káka foltjait és a vízi mételykórót. A tőzegképződésben részt vesz a széles és a keskenylevelű gyékény is, a turjánban Sára János úszólápra is felfigyelt.

A nádasok feltöltődésének természetes folyamata során alakult ki a zombékos, melynek jellemző faja a vízből oszloposan kiemelkedő, esetenként másfél méterre is megnövő zombékszás. Ennek növénytársulásában megjelenik a mocsári aggófű, a mocsári lednek, a mocsári páfrány, a

Békaliliom

Levelibéka

macskagyökér, melynek kivonatát nyugtatószernek használják. A vidrafüves zombékos a ritkább növény társulások egyike. Főleg a nyílt vizű helyeken, semlyéneken alakul ki. Névadója a zombék közt megtelepedő vidrafű. Ez a lilásfehér virágát tavasszal hozó faj ritkuló gyógynövényeink közé tartozik (gyomorjavító hatása miatt kedvelték). A kiterjedt lápréti növény társulások jelentik a feltöltődési folyamat következő láncszemét. Az első a szittyós láprét, mely vizes talajon, szivárgó talajvizek mentén alakul ki. Messziről felismerhető benne a nagy szittyó sötétzöld gyepe és a békaszittyó, a közte néhol tömegesen tenyésző gyapjúsás. A másik a csátés láprét, aminek uralkodó növényfaja a kormos csáté (Ócsán népiesen csádé). Ezt a tömött gypű növény társulást veszélyeztette szervesanyag-termelése miatt a tőzegbányászat. A csáté mellett itt tenyészik a fehér zászpa, a kék és bíborlila szibériai nőszirm, a kosbor, a mocsári kosbor. Jellemzők a tájra a félgömb alakú rekettyebozótok. E rétek jégkorszaki maradványa a Jávorka fényperje, a mocsári kardvirág, a kornis tárnics, a kosborok számos ritka fajtája: a mocsári kosbor, a poloskaszagú kosbor, a légyutánzó bangó vagy

a posvány kakastaréj.

A láperdők a mocsárvilág leginkább megkapó részei, hiszen a nyílt víztükrökből kiemelkedő, széles gyökértalapatzon álló fatörzsek látványa valóban lenyűgöző. Legelterjedtebb növény társulása az égerláp a magyar kőrissel. Fő jellegzetessége a támasztógyökeres lábas éger, a másik mézgás éger. Aljnövényzetében tömegesen tenyészik a széles, a mocsári és a szálkás pajzsika, a mocsári sás és a vízi nőszirm, a szárazabb részeken a hamvas szeder és a csalán, a nyíltvízi foltokon a békaliliom. A pangó vizektől mentes részeken tömegesen a gyöngyvirággal, másutt a salamonpeccséttel, a tavasszal nyíló nyári tőzikevel vagy a kányszomborral találkozunk, megdörzsölt levele fokhagymaszagot áraszt. A ligeterdők a magasabb térszinteken alakultak ki. Lombkoronaszintjüket a szerszámfára is alkalmas hegyesfogú köris, a karcsú szil és a mocsári tölgy alkotja. Fajokban gazdag cserjeszintjén él a májusban virágzó sárga árvacsalán, a gyógynövényként köptetőnek is használt kapotnyak. A tájvédelmi körzet növényvilága tehát rendkívül gazdag. Az állattani ritkaságok méltó társát képezik a párját ritkítóan értékes növényvilágnak. A talajzoológiai vizs-

gálatok szerint a talajban és alomban élő ízeltlábúak egységnyi területre jutó száma hazánkban itt a legnagyobb. Ócsán kívül csak Őrtiloson és Tihanyban fordul elő a rovátkolt csiga, s megtalálunk itt egy igen ritka szárnyatlanlégű fajt is. Tömegesen élnek a lápvidéken az apró futóbogarak, köztük a szárnyas futrinka különféle fajtái, továbbá az igen változatos lepkék és pillangók. Az ezüstsávos szénalepke az ócsai turjánvidéken kívül csak Franciaországban és Belgiumban ismeretes. A másik helyi specialitás a Metelka medvelepke, melyet Metelka Ferenc alsódabasi patikus fedezett fel és írta le a tudomány számára 1859-ben. A kisgyékény-bagolylepke az Őregturján nevezetessége, a nádoltok szélén él, hazánkban sehol másutt, csak itt. A szúnyogokat is sok faj képviseli, köztük az erdei és a gyötrő szúnyog a leggyakoribb. Gazdag listája van a kétélűeknek. Megél itt a barna és a zöld varangy, a leveli, a kecske, a tavi, az erdei, a mocsári béka is. A vizekben előfordul a tarajos és pettyes göte. Külön figyelmet érdemel az elevenszülő gyík, ez szintén ritka maradványfaj. Gyakori a réteken a fűregyík, ritkább a zöldgyík, s a mocsaras részeken előfordul a mocsári teknős.

Hamvas rétihéja tojó

Péchy Tamás felvételei

Fészkelő madaraink közül különösen nevezetes a hamvas rétihéja. 20–25 cm átmérőjű fészket általában a zombékokra vagy a nedves felszínből kiemelkedő helyekre építi nádból, sásból, belsejét száraz füvel béleli a tojó a hím által hordott anyagból. A hasonló, keskes rétihéjánál kisebb, karcsúbb, keskenyebb szárnyú, 40–45 cm-es madár röpte könnyed. A földön fészkelő madár fiókái kisméretűekkel, gyíkokkal táplálkoznak. A madár március végén érkezik ide, többségük szeptemberben vonul el. A zombékos, fűzfabokros rétek, turjánosok madárritkasága a nagy póling. Száraz növényi részekből, fűszálakból építi a szárazabb részekre fészket, ahol öt–hat hétig gondozza fiókait, amikor azok repülésre képessé válnak. Hosszú csőre lefelé hajlik, sárgásbarna tollazata sűrűn foltozott, sávozott, világos farkcsíkja a hátáig ér. Erőteljes röpte a sirályra emlékeztet. Élelmét az iszaplakó rovarok, lárvák, férgek, csigák és kisebb békák alkotják. Előfordul e vidéken a szalakóta, a berki tücsökmadár, bár ritkán sikerül megpillantani egy-egy példányukat. A réti fülesbagoly is fészket rak a turjánban a hamvas rétihéjával és a nagy pólinggal együtt. A ritkábban fészkelő madarak közé tartozik még a nagy goda, a piroslábú cankó, de a rendszeres madártani megfigyelések szerint felbukkanhat itt a békászó sas, a kerecsen- és kabasólyom, a kékvércse, a bölömbika, a réti tücsökmadár, a fűrj, a haris és a jégmadár. A kéményeken fészket rakó fehérgólya állomány az utóbbi évtizedekben erősen megcsappant, s jelenleg csak két fészek lakott a faluban.

A további látnivalók a református templomként működő, és a közelmúltban teljesen felújított XIII. századi premontrei bazilikával, az Öregfalu ágasfás házsoraival, a kopjafás temetőivel és az öreghegyi pincesorral egészülnek ki. A tájvédelmi terület székháza a Bercsényi u. 4. sz. alatt van, ahol a látogatók megtekinthetik a falu néprajzi gyűjteményét, prospektusokat, képeslapokat, térképeket tanulmányozhatnak. A tájháznál 30 db „city bike” áll a kirándulók rendelkezésére (egy kerékpár bérleti díja 3 órára 500 Ft). Innen kiindulva nemcsak gyalog, hanem bérelt kerékpárral is túrákat tehetünk, mert az ócsai turjánvidéket épp a sokféleség teszi érdekessé.

Darázsi János

A Dél-Alföld csökkenő székilile-állománya

Beretzk Péter írja az 1943-as *Aquila*-ban: „Kedvező vízállás mellett néha százon felüli párja költ” – mármint a szegedi Fehértavon, ahol akkor még csak a tó déli része volt halastó. A tó 1963-ig teljesen kitöltötte a természetes, vadvizes medencét, csak egy kis darab szikes maradt meg a Szatymaz–Sándorfalvai bekötőút mellett. Itt költött még 5–6 pár széki lile, de a délalföldi szikes tavakon elszórva a 70-es években összesen kb. 50, majd 35, 1982-ben pedig már csak 25 párba csökkent a költő párok száma. A Csongrád megyei madármegfigyelők mindig is rajta tartották szemüket a széki lilén, mert fokozatosan csökkenő számuk mindannyiunknak feltűnt. A Beretzk által írt „megfelelő vízállás” annyira igaz, hogy a költő párok száma természetesen fluktuált az egyes évek vízállása, csapadékmennyisége és az ezzel összefüggő, költésre alkalmas vakszik-foltok nagyságával.

Mindezenközben a halastavakon, a Fehértó és Fertő mellett a Csaj-tavon is, ha leengedtek egy tóegységet, esetleg többet is, a száraz tómederben leköltöttek a széki lilék, sőt a gulipánok

és a gólyatöcsök is. Azt tapasztaltuk, hogy mindhárom faj akkor költött nagyobb számban és eredményesen, ha a tavak aljzatán víztócsák maradtak vissza (fontos ez még a fiókanevelés időszakában is), és némi növényzet is fősarjadt időközben. Ezek az ideális állapotok azonban a legkritikább esetben adódtak, mivel a halgazdaság a tavakat rendre feltöltötte a költési időben, elárasztva és tönkretéve a fészkelőket, nem törődve a hivatásos és civil természetvédők tiltakozásával sem. Mára az állapotok konszolidálódtak. A Kiskunsági Nemzeti Park megállapodott a halgazdasággal: ha tavasszal szárazon marad egy tóegység és leköltönek a madarak, akkor a költés végéig nem engednek rájuk vizet, vagy feltöltve marad minden tó. Ekkor elmennek a madarak másfelé fészkelni. Az ideális természetesen az lenne, ha a gazdaság a madarak tófenékre való letelepedése után is rendszeresen biztosítana némi vizet a mederben, sőt – amire alig merünk gondolni –, hogy esetleg tudatosan hagyna meg egy-egy tómedret minden tavasszal a madaraknak, az általunk ideálisnak tartott vízkormányzással. A Fehértón a KNP szakemberei

Az ideális fészkelőhely

Széki lile a száraz tómederben

Péchy Tamás felvételei

létrehoztak egy kisebb tavat egy szigettel (az ún. 10/3-ast), ahol küszvágó csérek és dankasirályok mellett gulipán és gólyatöcs is költött. Itt az agresszíven feltörő nád okozza a legfőbb problémát. De ez a szigetes megoldás nem ugyanaz, amit mi tartunk legideálisabbnak a fentiek szerint.

Ennyit a halastavi problémákról. De mi lett a megmaradt kisebb szikes tavakkal, amelyek egy részét időközben sikerült védetté nyilvánítani (Müller-szék, Tóalj, Fülöp-szék)? Itt is költöttek széki lilék 1–5 páras kis populációkban, de számukra ezek az élőhelyek is lassan tönkrementek. A legfőbb veszélyt a vízelvezető csatornák és az 1982-től kezdődő szárazság jelentette. Mindkettőhöz tudni kell a szikes tavak kialakulásának menetét: az évente lehulló csapadékvíz kora tavasszal feltölti ezeket a lapos medreket, az altalajból a talajvízzel felhozott Na-, Ca-, Mg-sók erősen lúgos kémhatásúvá teszik a vizet (pH 9–11 közt!), majd a nyár közepére lassan kiszáradva e sók a talajfelszínre rakódnak, ez a sziksó vagy széksó, amit még az ötvenes években is összesöpörtek Szeged környékén, és árulták a városban, edényszerűsítésre használva azt. Ez az erősen

lúgos víz, illetve a sós környezet speciális növénytakarót és élővilágot alakított ki a szikes tavainkon, ami itt Európa közepén egyedülálló, hiszen a tengerpartokhoz hasonló életközösségek alakultak ki több száz év alatt. Sajnos ezt az általam „vízi libikóká”-nak nevezett, évente ismétlődő folyamatot – ami a szikeseink fennmaradásához elengedhetetlenül szükséges – erősen befolyásolta elsősorban a minden alföldi vadvizet érintő, gravitációs csatornák rendszerének kiépítése. Eleinte még ez sem okozott volna túl nagy bajt, mivel csapadékban bővelkedő években a csatornák egyszerűen nem tudták a vizet gyorsan levezetni. Így az éppen addig megmaradt a medrekben – hozzászámítva még a bő tavaszi esőzéseket is – a madarak kiköltötték és fel is nevelték fiókáikat. Amint azonban kevesebb lett a csapadék, a vizeket a csatornák gyorsan elvezették, a maradék pocsolyák a tavaszi napsütéstől gyorsan kiszáradtak. Másodsorban tehát az igen száraz esztendő – az utóbbi 15-év – okozták a széki lile erős állománycsökkenését! Az egész folyamathoz tudnunk kell még, hogy a tavaszi vadvizek jelenléte azért is olyan fontos, mert a tartós vízborítás akadályozza meg az egyébként elég agresz-

zíven terjeszkedő sziki mézpzásit és a sziki csenkesz térfoglalását, ezáltal a széki lilének alkalmas vakszikfoltok felszámolódását.

Mivel a tavaszi vízborítás a száraz években szinte csak napokra korlátozódott, ezután a vakszikes foltokat elborította a növényzet, legalábbis „zsebkendőnyi” területekre szorítva vissza azokat. Minden kis szikes tavunkon így történt ez, s ezzel párhuzamosan észleltük a széki lilék csökkenését is.

Még egy fontos etológiai momentum ismerete szükséges az ügyhöz: a viszonylag kis termetű széki lilének úgynevezett széttekintési igénye van, vagyis a vakszikhez azért is ragaszkodik olyannyira, a sík, jól áttekinthető területekhez szokott. Ezért is tudtuk megállapítani, hogy az összezsugorodó vakszikfoltnak milyen kicsinek kell lennie, ahol még egy pár széki lile fészkelni tud. Ez kb. egy 1/4 hektáros vakszik vagy bárányparéjos folt, amit sziki mézpzásit vesz körül. Fenti megfontolások alapján próbálkozott Széll Antal azzal, hogy a kiszáradó Makraszék tómedrét néhányszor betárcsáztatta, így azon fészkelésre alkalmas ún.

bakhátak jöttek létre. Ez eleinte be is vált, amíg volt víz. De a szárazság miatt már áprilisban kiszáradt a tómeder – a maradék kis vizet a vízügy csatornáik gyorsan elvezették – s jelenleg itt sem fészkelnek már széki lilék. A széttekintési igény fontos preferenciája a fajnak, olyannyira, hogy Székely Tamásnak igaza van: a birka legeltetés azért fontos, mert a mézpázsított, a csenkeszt tövig visszanyírja és nem engedi a növényzetet tért hódítani. Emellett azonban szerintem ugyanilyen, ha nem nagyobb jelentősége van annak, hogy szikeseink vízháztartásának a megszokott, természetközeli állapotban kellene maradnia, s ha ez nem megy a természetes esőzések útján, akkor aktív természetvédelmi intézkedésekkel – pl. vízdavezetéssel – kellene a tavaszi vízszintet biztosítani, amely nem engedné a magas (néha 40–50 cm) sziki növényzet térhódítását.

Széki lile állományunk megtartásában mindkét tevékenységet – a vízborítás és a birkalegeltetés biztosítását – fontosnak és sürgősnek tartom, mert lehet, hogy az utolsó utáni pillanatban vagyunk.

Dr. Molnár Gyula

BirdLife-partnereink

• **Név:** Sveriges Ornitologiska Förening (SOF) • **Magyar név:** Svéd Madárvédelmi Egyesület • **Alakulás éve:** 1954 • **Taglétszám:** 11.000 • **Folyóirat:** *Vår Fågelvärld* (8), *Ornis Svecica* (4) • **Elnök:** Sören Svensson • **Igazgató:** Gustaf Aulén • **Fizetett alkalmazottak száma:** 19 • **Cím:** P.O.Box 14219, S-10440 Stockholm, Sweden • **Tel.:** +46 8 662 64 34 • **Fax:** +46 8 662 69 88.

ami nem madár

Csak az érdekes ami ehető is?

A Magyar Biológiai Társaság keretei között és a Magyar Természetudományi Múzeum támogatásával működő Fiatalok Természetismereti Klubjának tagjai 1989 óta végeznek rendszeres megfigyeléseket és vizsgálatokat a Pilisi Tájvédelmi Körzet területén. Munkánk során figyeltünk fel rá, hogy az Apátkúti-patakban egy különösen érdekes, – Európában csak hazánkban egész évben védett! – rákfaj, a kövirák (*Austropotamobius torrentium*) él viszonylag nagy számban. Elhatároztuk, hogy többet megtudunk róla, és 1990-től kezdve rendszeres adatgyűjtésbe és kutatásba fogtunk. Vizsgálataink (morfometria, denzitás, vízkémiai mérések stb.) azt mutatták, hogy az Apátkúti-patak vízminősége megfelelő, és népes, stabil állomány él benne ebből a kicsi és ritka rákból. A Pilisszentlászló felől érkező enyhe szerves szennyezést (a falu a patak forrásaihoz települt) az állatok eddig képesek voltak tolerálni, annál is inkább, mivel a patak felső, viszonylag rövid szakaszán ez az enyhe szennyezés az intenzív fotoszintézis és bakteriális lebontás hatására eltűnik.

1994 őszén történt az a katasztrófa, ami gyakorlatilag a teljes állomány pusztulásával járt. Néhány napig (vagy óráig?) tarthatott csupán, amíg az ismeretlen eredetű anyag lejutott a Dunába,

élő kövirákat azonban azóta nem találunk. A területet 1981-ben (tehát több mint 10 éve!) az UNESCO Bioszféra Rezervátum-státuszra minősítette. A tábla kikerült az utak mellé, de az ilyen területekre vonatkozó különleges előírások bevezetése azóta sem történt meg. Az ügy megrekedt a döntéshozók szintjén. A katasztrófa megtörtént ugyan, de bármikor újra megismétlődhet, és így a patak megmaradt életközössége továbbra sincs biztonságban.

Tiszta, hegyi patakok lakója

A kövirák Közép-, Kelet- és Dél-Európában él. Elterjedése a Duna medencéjén kívül a Mosel, a Rajna, a Dráva, a Száva, a Morva és a Vardar vízgyűjtő területéről ismeretes, de megtaláljuk a Krka és a Drina vidékén is. Előfordulása mindig ezen területek folyóiba torkoló patakokra korlátozódik. A köves medrű, gyors folyású, és oxigénben gazdag, szennyezéstől mentes vizek lakója. Fontos bioindikátor, amely jelenlétével jelzi a vízminőséget. Hazánkban a Pilis, a Visegrádi-hegység és a Börzsöny patakjaiban találkozhatunk vele, de megfigyelték a Rakaca völgyében is. Élettere a patakok duzzasztása és növekvő szennyezettsége miatt mindinkább szűkül.

Kövirák

A kövirák jellemzői és életmódja

A kövirák legfontosabb jellemzői – amelyek segítségével a többi hazai rákfajtól is elkülöníthetjük –, hogy testhosszuk nem haladja meg a 10–12 cm-t, átlagosan pedig 5–8 cm-esek, ollóiknál az alapi rész és a száruk hossza nagyjából megegyezik, azaz kb. 1:1 arányú, míg a folyami-, illetve a kecskeráknál növekvő méretű az ollószárak javára. A köviráknál a szemek mögött csak egy-egy kiemelkedő kitinlécet találunk, a carapax (fejtor-pajzs) oldalain pedig nincsenek tüskék és fogak. Színe kékeszöld, kissé márványozott, potrohán inkább barnás. A hímek és a nőstények is jól elkülöníthetők egymástól. A hímek első két potrohlába pározó végtagokká módosult, amelyek az állat hossz tengelyével párhuzamosan felnyúlnak a járólábak tövei közé. A nőstényeknél ilyen módosulás nem történt, ellenben jól láthatóak a negyedik járóláb tövén nyíló ivarnyílások. Egyéb különbség, hogy a hímek általában nagyobb termetűek, potrohuk azonban rövidebb és keskenyebb, mint a hasonló méretű nőstényeké.

Szaporodásának időszaka késő őszi-re esik. Ilyenkor még nappal is megpillanthatjuk a patakban jövő-menő,

egyébként éjszakai életmódot folytató állatokat. A hímek ádáz harcot vívnek egymással és gyakran szenvednek valamilyen sérülést. Nagy egyedsűrűségű területen gyakoriak a csonka, hiányzó ollójú, lábú, vagy csápú példányok. Előfordulhat azonban olyan eset is, hogy a vedlés alkalmával szakad be valamelyik végtag a régi gúnyába. Jó regenerációs képességük folytán ezek idővel pótlódnak, ha az eredeti méretüket nem is érik majd el. A nőstények petéiket a – hímekénél kissé szélesebb – potrohuk alatt hordozzák a kicsik kikeléséig, ami a tavaszi hónapoktól kezdve akár nyár elejéig is eltarthat. A fiatalok kezdetben többször (7–8 alkalommal), majd idősebben évente már csak egyszer vedlenek. Vedléskor – ami főleg nyár elejére esik – elrejtőznek, egyrészt, mivel a mésztartalmának elvesztésétől felpuhult páncélzatuk nem nyújt elegendő védelmet a számukra. Ilyenkor puhák, színük halvány. Innen ered a gasztronómiai körökben használatos „vajrák” elnevezés. Másrészt, mivel izomzatuk is a páncélzathoz rögzült, ilyenkor mozgásképtelenek. Energiaszükségletüket ez alatt az idő alatt a korábban felhalmozott és tárolt tápanyagok lebontásával fedezik. A kinőtt páncél mésztartalmának nagy

része nem vész el, hanem a gyomorban lévő rög (gastrolith) formájában tárolódik, és a lassan megszilárduló új páncélba beépül. Ez az új „kabát” mindig nagyobb, mint amit a rák kitölt. A maradék helyet az állat a következő vedlésig folyamatos növekedéssel foglalja el. Táplálékuk változatos: bomló állati és növényi maradványokat fogyasztanak, esetenként élő állatokat is zsákmányolnak. Nem ritka a kannibalizmus sem. A megtermettebb állatok elfogyasztják a kisebb vagy esetleg frissen vedlett társaikat. Ellenségei közül a vaddisznó jó szaglása segítségével még a patakban lévő kövek alatt is felfedezi és rejtekéből kitérja őket, de szívesen csemegéznek belőlük a varjúfélék, például a hollók is.

Országos felmérés

Hazánkban három őshonos tízlábú (*Decapoda*) rákfaj él: a folyami rák (*Astacus astacus*), a kecskerák (*Astacus leptodactylus*) és a kövirák (*Austropotamobius torrentium*). Méreteik alapján és hatalmas ollójukról mindenki könnyen felismerheti ezeket az állatokat. Folyóink, patakjaink és tavaink egyre erősebb elszennyeződése miatt ugyancsak ritkulóak, kevesebbet

Folyami rák

Péchy Tamás felvételei

kertülnek a szemünk elé. A hazai folyami rákokról az egyik legrégebbi följegyzés Oláh Miklós esztergomi érsek tollából származik, aki 1536–37 körül azt írta, hogy folyóvizeinkben rengeteg rák él, amelyeket Óvár (ma Mosonmagyaróvár) vidékéről a Lajtából szekérszámra visznek Bécsbe. Mivel a rákhús minden időben megbecsült csemegének számított, az ehető fajok elterjedéséről, ökológiájáról, etológiájáról azóta bőséges, alapos ismeretek gyűltek össze. A kövirák azonban túl kicsi ahhoz, hogy mint táplálék felkeltse az emberek figyelmét. Így megmenekült nemcsak a kapzsi étvágy, de egyúttal a mohón fürkésző tudásvágy elől is.

A vizsgálati területünkön bekövetkezett katasztrófa, a ráktetemeiktől hetekig bűzlő patak megrázó élménye nagy lökést adott annak a régóta dédelgetett tervnek, hogy felmérjük, hol fordul elő még hazánkban népes kövirák állomány. Az ötletet a „Hálózat az élővizekért” (HÉ) 1995 májusi, egri találkozóján megvitattuk és a programot a hazánkban előforduló összes tizlábú rákra kiterjesztettük. Várjuk azok jelentkezését a programra, akik mindig készek tenni természeti környezetünk megóvásáért.

2100 Gödöllő,
Erzsébet királyné körút 18.

Rogovszky Zoltán

mme-hírek

„Környezeti nevelés” az MME Pilisi Helyi Csoportjánál

Ismerkedés a kőzetekkel

Környezeti nevelés – a közelmúltban fölkapott elnevezés, amiről sokan nem is tudják, hogy mit is fed. Azt még kevesebben tudják, hogy Egyesületünk

valószínűleg a legelső olyan társadalmi szervezet, amely létrejötté óta nagy hangsúlyt fektet a környezeti nevelésre. Legrégebben műveli a környezeti nevelés egyik leghatásosabb módját, az ifjúsági terepprogramok, természet- és madárvédelmi táborozások szervezését, rendezését.

Miért is van szükség környezeti nevelésre, mit is értünk manapság alatta? Benépesítjük a Földet, de még ennél is meghatározóbb, hogy egyre agresszívebben terjeszkedünk, és átalakítjuk azt a rendszert, amit földi ökoszisztémának nevezünk. Ahhoz, hogy a rendszerben uralkodó összefüggéseket helyesen tudjuk értelmezni, hogy elhelyezzük az embert, magunkat a természeti-társadalmi-technikai környezetben, megfelelő szemléletre van szükség. A környezeti nevelés ennek a szemléletnek a kialakítására törekszik. Egy olyan gondolkodásmódra is szükség van, amely a maga egészében szemléli a környezetet. Megközelítése interdiszciplináris. Tekintettel van, rámutat a helyi, regionális és globális összefüggésekre. A mostani problémák értékelésénél vizsgálódik a múltban is, és a lehetséges megoldások keresésénél

Tábor

Az MME Zala megyei Helyi Csoportja tábort szervez az alábbi időpontokban:

A tavaszi szünetben Zala megyében, a Mura folyó mentén, a tervezett Tájvédelmi Körzet területén, Murarátkán.

Július második és augusztus első felében az Őrségben.

Jelentkezni Sziva Ferencnél (8900 Zalaegerszeg, Botfa u. 70.) lehet.
(Válaszborítékot küldjenek.)

tekintettel van a jövőt, a jövőbeni hatásokat illetően is. Láttatja, hogy a környezeti gondok komplexek, és segít ezek értelmezésében.

A környezeti nevelés tehát nem környezet- vagy természetvédelmet, biológiai oktatást jelent. Elsősorban nevel – ahogy az elnevezésben is benne van – a környezettel való harmonikus együttélésre. Igyekszik ismereteket, tudatosságot, érzékenységet, készségeket és elkötelezettséget alakítani. Cél, hogy minél több ember értse meg, hogy aktív részvétele nélkül nem lehetséges egyre sürgetőbbé váló közös környezeti gondjaink megoldása.

Mindezek alapján érthető, miért fontos nekünk a környezeti nevelés, miért is tölt be sokszor meghatározó szerepet majd mindegyik helyi csoportunk munkatervében (Tiszavasvári, Dombóvár, Pécs, Szekszárd stb., hogy csak néhány jellemzőt említsek).

A Pilisi Helyi Csoportnál személyesen keresztül a Pilisi Parkerdő Rt. Természetvédelmi–Erdővédelmi Központjával (TEK) együttműködésben a környezeti nevelés átszővi a madárvédelmi munkánkat. Az Erdei Művelődés Háza és a Pilisi HCS kapcsolatban van a Dunakanyar majd minden, és Budapest nagyon sok iskolájával. 18–20 féle konkrét természetismereti programot kínál számukra. Ezek között számos a madárvédelmi vonatkozású is. A HCS aktív, és főleg fiatal tagjai – korábban szakkörös, ifjúsági szekciós tagjaink – vesznek részt e programok lebonyolításában. Évente mintegy 5,5–6 ezer fiatal nevelésében-oktatásában veszünk így

részt. Az EMH pedagógus továbbképzései által, no meg a gyerekek által a szülőkre is hatva jelentős társadalmi hatást tudunk kifejteni. Jelenlétünket természetesen felhasználjuk az MME propagálására is!

Talán mindenkinek érdekes, de a fiatalabbak bizonyosan nem tudják azt sem, hogy hogyan indult ez a tevékenység az MME-nél: 1969-től szervezem a madárvédelmi, majd a természetvédelmi–erdőgazdálkodási vonatkozású munkát a Pilisi Parkerdőgazdaságnál. Mivel ez a tevékenység mintegy 50–60 ezer ha erdőterületet érintett, ezt egy nagy szabadtéri kísérletnek tekintettük. Ezen belül 1973-tól szerveztem a gyűrűző, majd vonuláskutató, végül természetvédelmi és ornitológiai tábort. Ez utóbbi elnevezést egyébként dr. Legány András vezette be az 1975-től dolgozó TOT tábortokra. Az MME Pilisi HCS 1974-től vesz részt a Dunakanyarban – 1987-ig elsősorban a Pilisi Parkerdőgazdaság égisze alatt szervezett – Akció Hungária tábortokban. 1979-től mint természetvédelmi táborhely, 1981-től pedig mint természet- és környezetvédelmi oktatóközpont működik Visegrádon a mogyoróhegyi táborozóhely. 1988-tól pedig az EMH Természet- és Erdővédelmi Tábor (TET) a pilisi környezeti nevelés „fellegvára”, s talán az ország legnagyobb hatáskörű terepi környezeti nevelési színhelye is.

Szentendrey Géza

Nyíllövészet

A szerző felvételei

Programkínálatunk a következő:

Terepgyakorlatok

- természetismereti
- geológiai
- gombaismereti
- gyógynövényismereti
- vízbilógiai
- vízkémiai
- földrajzi
- természetfotózási témakörökben

Hajnali és esti vadles

Madárgyűrűzési bemutató

Természetvédelmi barkácsolás (odú- és etetőkészítés)

Odútelepvizsgálat

Egész napos buszos és gyalogtúrák

Videó-, film-, diavetítések

- természetismereti
- természetvédelmi
- madárvédelmi témakörökben

Természetismereti vetélkedők

Alkalomhoz kötött nagyrendezvények (Madarak és Fák Napja, Föld Napja stb.)

Csillagászati alapismeretek és távcsöves bemutató

Szakkönyvtár használat

Fotózási laborgyakorlat

Írászat

Történelmi séták

Szkirodalom is bőszéggel rendelkezésre áll

96

Az év madara: a vörösbegy

kokban, arborétumokban és a nagyobb, bokros kertekben is. A középhegységekben különösen kedveli a patak völgyeket.

Európában a vörösbegy az északi, keleti, de részben a középső tájakon is vonuló madárnak számít, bár Közép-Európában és így hazánkban is nagyon gyakori áttelelő. Ezeknek a madaraknak azonban jelentős része északabbról hozzánk érkezett vendég. Európa nyugati felén az állomány jelentős része állandó, Angliában például a hímeknek csupán 25%-a, a tojóknak viszont 72%-a vonul el. Dél és Délkelet-Európában a vörösbegy állandó madár.

Hazánkban a tavaszi vonulás március derekán indul és különösen hűvös időben április közepéig is elhúzódhat. Ilyenkor bárhol találkozhatunk vonuló vörösbegyekkel. Megjelennek a kertekben, bujkálnak a mezei árkokat kísérő bokorsorban, a halastavak nádszegélyében, de nem egyszer láttam már vonuló példányokat például Apajpusztán, a nagy legelők kis bokorcsoportjaiban. Valószínűleg éjszaka érkeztek, napközben pókokra, rovarokra va-

dásztak, aztán este tovább indultak északi hazájuk felé. A hímek vonulás közben is rendszeresen énekelnek, gyöngyöző dalukat különösen napsütötte délelőttökön és alkonyattájban lehet hallani. A Pilis völgyeiben vagy az ócsai égerlapon a március végi alkony igazi varázsát, hangulatát a húzó szalonkákon kívül az énekes rigók és vörösbegyek koncertje adja meg.

A vörösbegy egyéves korában ivarérett. A párok márciusban vagy április elején alakulnak ki. Angliában az áttelelt, állandó madarak már december végén, januárban párba állnak, de a hímek ott is csak a fészeképítés előtt kezdenek igazán udvarolni. A párok általában egyetlen szezonban tartanak össze, ritkán fordul elő, hogy a második, nyári költéshez új partnert választanak. Gyakori viszont a bigámia, amikor a hím két tojót tart kapcsolatot. Ilyenkor a két tojó egymás ellen védelmezi a szomszédos revíreket, a hím viszont mindkét területen énekel és segít a fiókák felnevelésében is.

A revírt foglalt hímek korahajnatól énekelnek. Az ének, a fülemülékhez,

Egyesületünk elnökségének döntése alapján 1996-ban egy számomra különösen is kedves madár, a vörösbegy az év madara. Egy kedves és szerencsére gyakori madárra esett a választás, amelynek azonban egy kis jóakarattal és odafigyeléssel a költési időben és télen egyaránt sokat segíthetünk.

A vörösbegy a legészakibb területeket kivéve csaknem egész Európában előfordul, elterjedése kelet felé egy széles csíkban egészen az Ob felső folyásáig nyúlik. Költ ezenkívül Kis-Ázsiában és egy keskeny sávban Észak-Afrikában is. Hazánkban valamennyi középhegységben gyakori madárnak számít, de költ az alföldi erdőkben, a folyóárterek erdeiben, par-

Fiatal vörösbegy

A szerző felvétele

erdei pintyekhez stb. hasonlóan, a revír védelmét szolgálja. Kísérletekkel bizonyították, hogy a területén megfogott és kalitkába zárt hím mozgásában korlátozva, csupán az énekével távol tudta tartani a szomszédokat. Ha viszont kalitkástól átvitték a szomszéd revírbe, nyomban elhalgatott, mukkanni sem mert, pontosan tudta, hogy a tilosban jár.

A vörösbegy éneke viszonylag halk, gyöngyöző, az erdőben csodálatosan festi alá a rigók és poszáták jóval hangosabb kórusát. A hímek gyakran utánoznak, dalukba rövid, de jól felismerhető töredékeket kevernek például a szén és kék cinege, a fekete rigó vagy az erdei pinty énekéből. Az ének egyébként területileg is változó. Akinek jó füle van és hallgatta már például a budapesti Népligetben a november végén, december elején gyakran éneklő áttelelő hímeket, biztosan észrevette, hogy strófáik kissé eltérnek azoktól, amelyeket a Pilis vagy a Börzsöny erdeiből megszoktunk. Ezek a madarak északeurópai „dialektusban” énekelnek.

A vörösbegy fészket a tojó egyedül építi mélyút oldalán lévő üregben, a belógó gyökerek között, erdei hidak alatt vagy őlfarakás között. A fészkek

anyaga száraz levél és moha alapon növényi szálakból és mohából áll. A csészét finom gyökerekkel, szőrszálakkal béleli. A szükséges anyagot a madár a közelből hordja, az építés 5–6 napot vesz igénybe. Az első költés áprilusra esik, az 5–7, fehéres alapon rozsdásan foltozott tojásan csak a tojó kotlik, a hím a közelben énekel, biztosítja a környéket. A fiókák 12–13 nap alatt kelnek ki, a tojánhéjakat a tojó elhordja a fészkekből. A kezdetben szupasz és zárt szemű fiókákat anyjuk melengeti, az eleséget az első napokban csak a hím hordja. A kicsinyek azonban gyorsan nőnek és rövidesen már mindkét szülő etet, rovarokat, pókokat apró gilisztákat hordanak a fészkekhez. Ha veszélyt érzékelnek, például ember közeledik, magas, éles vészhangot hallatnak. A kis vörösbegyek 12–15 napig maradnak a fészkekben, de ha például kíváncsi emberek megzavarják őket, sokkal előbb kiugrálnak. A szülők az eleséget egy kb. 30 m sugarú körben gyűjtik. Néhány napig a kirepülés után is etetik a fiókákat, de azok nagyon gyorsan önállóakká válnak. Első színruhájukon még nyoma sincs a narancspiros tollaknak, barnás alapon sárgásan pettyezett. Piros mellényüket csak az első vedlés után kapják

meg, ekkor válnak „igazi” vörösbegyekké. A költés végefelé a hím rendszeresen a fészkek közelében énekel, valószínűleg ez jelenti a fiatal hímek első énekleckéjét. A pár a nyár folyamán, júliusban, másodszor is költ. A vörösbegy erdeinkben a leggyakoribb kakukk-gazda.

Madarunk tápláléka elsősorban pókokból, rovarokból és apró férgekből áll, ősszel és télen bogyókat is eszik. A budapesti Népligetben telelő példányok például rendszeresen fogyasztják az ostorfa bogyóit. Ezeket a madarakat apróra vágott sajtadarabkával, friss turóval, nyers húsdarabkával, lisztkaccal etethetjük.

A vörösbegy átlagéletkora nagyon rövid, a gyűrűzési adatok szerint mindössze 1, 2 évre tehető. Ez persze nem zárja ki, hogy néha ne akadjanak 8–11 éves „matuzsálemek” is. A legnagyobb veszteség a kezdeti időkben, a fészkekben ülő fiókák között és a kirepülést követő hetekben. A lakott helyek környékén sok vörösbegy pusztitnak el a macskák. Ezért kell a kertekben, parkokban meghagyni az avart a bokrok alatt, amely idejében jelzi a kotló madárnak a feléje sompolygó ragadozót.

Schmidt Egon

FELHÍVÁS

A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület
Túzok Központja

1996 május 2-től június 28-ig

TÚZOKVÉDELMI TÁBORT
(TÚZOKFÉSZEKÖRZÉST ÉS -FELDERÍTÉST)

szervez az alábbi turnusokban:

- I. a, május 2–május 9.
b, május 3–május 10.
- II. a, május 9–május 16.
b, május 10–május 17.
- III. a, május 16–május 23.
b, május 17–május 24.
- IV. a, május 23–május 30.
b, május 24–május 31.

- V. a, május 30–június 6.
b, május 31–június 7.
- VI. a, június 6–június 13.
b, június 7–június 14.
- VII. a, június 13–június 20.
b, június 14–június 21.
- VIII. a, június 20–június 27.
b, június 21–június 28.

Önkéntes segítők jelentkezését várjuk

Levélben: Fatér Imre, 3373 Besenyőtelek, Hotel Fauna

Telefonon: 36/441-953, 36/441-634

Mindenkinek bővebb felvilágosítást és visszaigazolást adunk.

MME Túzok Központ

„A természet szolgálatában”

Bagolyköpetek

A baglyok gyomornedvei, ellentétben a ragadozó madarakkal, az elnyelt zsákmányállatok csontjait nem emésztik meg, és ezek szörbe ágyazva hosszúsútság képletek, bagolyköpetek alakjában látnak újra napvilágot. Egy-egy bagoly naponta általában kétszer köpetel, éjszaka az esti zsákmány maradványait öklendezi vissza, nappal a hajnali vadászból származó csontok, szőr és tollak kerülnek a földre vagy a torony padlójára. A tudósok már rég tudják, hogy a köpeteket, helyesebben a bennük talált és meghatározott zsákmányállat-maradványokat tudományos és gyakorlati szempontból egyaránt hasznosítani lehet. Ma már több mint 130 éve annak, hogy Altum, német kutató 1863-ban először közölt adatokat a gyöngybagoly táplálék-összetételéről. Akkoriban a gyorsan terjedő vizsgálati módszer még csak a baglyok feltétlen hasznosságát reprezentálta, de rövidesen rájöttek arra, hogy a köpetanalízisekben rengeteg tudományos és gyakorlati szempontból hasznosítható lehetőség is rejlik.

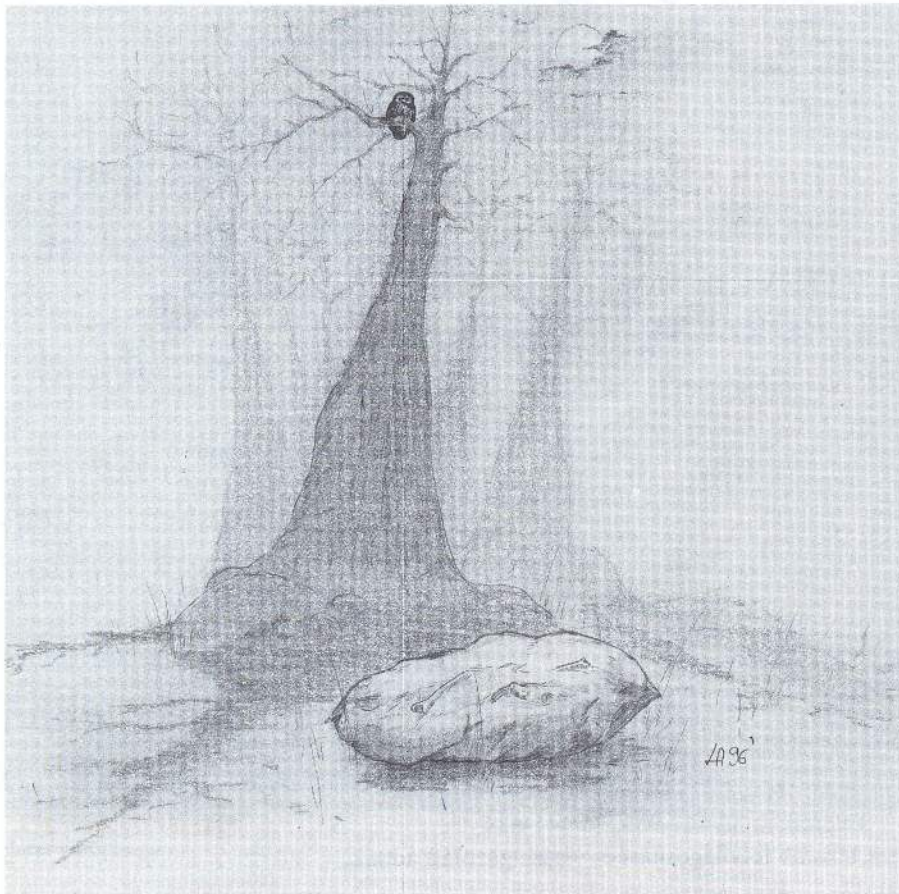
A templomtoronyban tanyázó gyöngybagoly már éjszakánként legfel-

jebb egy 2–3 km sugarú körben vadászik, de ugyanezt elmondhatjuk a tanyaépületek zugaiban lakó kuvikról vagy a kis fenyvesben telelő erdei fülesbaglyokról is. Kézenfekvő, hogy ha a toronyban havonta vagy negyedévenként összegyűjtjük a köpeteket, bizonyos idő elteltével a meghatározott anyag nemcsak a környék kisemlős faunáját illetően nyújt jó támpontot, de képet kapunk az egyes fajok egymáshoz viszonyított mennyiségi arányai és a periodikus gyűjtés révén az évszakos, esetleg időjárási körülmények indokolta változásokról is. A köpetvizsgálatoknak emellett természetvédelmi jelentősége is van, hazai viszonylatban például a fokozottan védett csikosegér (*Sicista subtilis*) és az ugyancsak védett, Magyarországon jégkori reliktum fajnak számító patkányfejű pocok (*Microtus oeconomus*) elterjedéséhez kaptunk értékes adatokat gyöngybagoly-, kuvik-, illetve erdei fülesbagolyköpetekből. Az apró rácsálók sok faja bizonyos időszakonként állományában erősen túlszaporodik (gradál). Tervszerű gyűjtések esetén a köpetek segítségével ezek a folyamatok nyomon követhetők, rögzíthetők. Hazánkban eyegek mellett így sikerült bizonyí-

tani a törpe egér (*Micromys minutus*) gradációját, amikor az országszerte gyűjtött erdei fülesbagolyköpetekben szinte mindenütt a korábbi éveknél összehasonlíthatatlanul magasabb arányban szerepelt (az összes zsákmányállat akár 15–17%-a).

A német Becker az ötvenes évek elején még ennél is tovább ment egy lépéssel. Megállapította, hogy a mezei pocoknál az ivarok jól elkülöníthetők a medencecsontok alapján, és miután gradáció mindig az ivararányoknak a nőstények javára történő erős eltolódásával kezdődik, a rendszeres köpetvizsgálatok segítségével előre jelezhető a túlszaporodást. Hosszan lehetne sorolni a köpetanalízisek segítségével végzett faunisztikai vizsgálatokat. Kahmann és Altner például a kisedd cickány (*Suncus etruscus*) dél-európai elterjedését vizsgálták ilyen módon, Buchalczyk a mezei cickány (*Crocidura leucodor*) északi elterjedési határait állapította meg ugyanígy. A cickányoknál maradványok, a hazai köpetelemzések pontosan mutatták a *Sorex* és *Crocidura* nemzetségek közötti területi, mennyiségi eltéréseket.

Míg előbbieket főként a Dunántúlon, a melegkedvelő fehérfogú cickány (*Crocidura*) az Alföldön, ott is a legszárazabb délkeleti tájakon domináltak a gyöngybagoly köpeteiben. Az ilyen vizsgálatokhoz természetesen mindig nagy anyagok szükségesek (több száz, de inkább több ezer zsákmányállat), ahol a kapott arányok már a valós értékeket tükrözik. A köpetekből származó csontanyag jól hasznosítható különböző variációs vagy rendszertani vizsgálatoknál is. Példaképpen említhetem Herold munkáit, aki az erdei egér fajok (*Apodemus*) és a házi egér (*Mus musculus*) felső fogsori alveolusaival (gyökérnyílások) kapcsolatban végzett vizsgálatokat. A munka során több ezer koponyát nézett át. Bühler spanyolországi gyöngybagolyköpetekből származó anyag alapján egy új vízi cickány (*Neomys*) alfajt írt le és a példákat lehetne még tovább sorolni. Végül a gerinces paleontológia apró emlősökre vonatkozó anyagát többnyire ugyancsak megkövült (fossilis) köpetmaradványokból nyeri, jól példázzák ezt Jánossy eredményei. Tehát még a sok ezer éve élt baglyok, az általuk összegyűjtött kisemlős maradványok is segítenek korunk kutatóinak.

Grafika: Lukács Albert

Schmidt Egon

Magyarország növényvilága

Egy könyv, melyre régóta vártunk

A *Pannon Enciklopédia* sorozat harmadik kötete hazánk növényvilágának átfogó, modern szemléletű bemutatását tűzte ki céljául. A maga nemében páratlan próbálkozás, mert könyvkiadásunkban ilyen teljes leírás még nem jelent meg erről a témáról.

A könyv olvasmányos, ugyanakkor tudományos igényességgel készült. Ezért ajánlható a természetet kedvelők széles rétegeinek éppúgy, mint biológianároknak, természetvédelmi szakembereknek, egyetemistáknak, sőt még magunknak a botanikus kutatóknak is, hiszen a könyv sok részlete most került először publikálásra.

Miről is szól ez az enciklopédia?

Első nagy fejezete hazánk növényvilágának történetét tárja fel a dinoszauruszok legerőseiből a jégkorszakon keresztül egészen addig, hogyan alakította a megjelenő ember hazánk növényzetét (vegetációját), miként alakult ki a mai kultúrtáj.

A következő fejezet sorra veszi a hazai növényvilág egyes fajainak nagyobb csoportjait. Olvashatunk az evolúció kezdeteiről, a Balaton és a Duna algáiról, gombáinkról. Külön részek szólnak a mohákról, harasztokról és nyitvatermőkről, majd részletesen olvashatunk zárvatermő vadnővényeinkről: tölgyekről, loncokról, hunyórokról, bükkönyökről, kutyatejéről éppúgy, mint a szegfűfélékről, nőszirmokról, sásokról, orchideákról és fűvekről.

A hazai vegetációról szóló részből megismerhetjük a körülöttünk élő növényfajok alkotta növényközösségeket: milyen talajviszonyok között, milyen növényfajok képesek együtt élni, mi ezeknek a közösségeknek a története, és hogyan teszi tönkre őket az ember, sokszor akaratlanul. A szerzők egy jó tanáccsal is szolgálnak: terepre indulva csapjuk hónunk alá a könyvet (és természetesen egy növényhatározót is) és így sok örömben lehet részünk, hiszen egy idő után „másképp” kezdjük majd látni az erdőket és réteket. A magyar erdők történetével foglalkozó rész megmutatja nekünk, hova tűntek az évszázadok során erdeink, miért látunk ma olyan sok nemesnyárat, fenyvest és akácot?

Számos meglepő, igen tanulságos adatot olvashatunk a *Növényneveink* története című fejezetben. Ki gondolná például, hogy a latin nyelvű oklevelekben fennmaradt magyar földrajzi nevekből rekonstruálni lehet egy vármege Árpád-kori növényzetét, az ott élő emberek gazdálkodását, a vizek állapotát? Pedig ezzel a kérdéskörrel is foglalkozik az etnogeobotanika. Majd megismerhetjük kultúrnövényeink eredetét, például a búzáét, a babét, a sárgarépát, a fűszer- és mézelő növényeinkét, a szőlőét vagy a gyümölcsjeinkét. Napjaink két, sokakat foglalkoztató kérdésköréről, az allergiát okozó és a gyógynövényekről is részletesen olvashatunk.

Külön részt kaptak az élő és élettelen növénygyűjtemények, azaz a botanikus kertek és arborétumok, illetve a különféle herbáriumok (száritott, préselt növénygyűjtemények), majd dísnövényeinkről és a nevezetes magyar fákról olvashatunk.

Bár ez az igen érdekes és szép kivitelű könyv nem olcsó (4.900 Ft), mégis ajánljuk mindenkinek, hiszen olyan alaplőről van szó, mely nem hiányozhat egyetlen botanikus érdeklődésű vagy a „terepet” járó ember polcáról.

Molnár Zsolt

Végveszélyben a Fülöp-szigeti sas

A Fülöp-szigetek esőerdeiben él egy hatalmas méretű, de sajnos súlyosan veszélyeztetett sas, a Fülöp-szigeti sas (*Pythecophaga jefferyi*), amelyet korábban majomevő sasnak neveztek. Teljes állományát ma kevesebb, mint 300 példányra becsülik. Két évszázaddal ezelőtt a szigeteket – teljes területük kerekén 300.000 km – szinte mindegyütt erdők borították. Az utóbbi időben azonban sajnálatos módon itt is drasztikusan csökkent az erdők kiterjedése, pl. 1969 és 1988 között 4 millió hektár volt a fogyatkozás (a magyarországi erdők teljes területe 1,7 millió hektár). Sajnos a szigetország még ma is világsok közé tartozik az erdőfogyatkozást illetően.

A Fülöp-szigeti sas az esőerdők egyik, de sajnos nem egyedüli veszélyeztetett madara. Egy-egy párnak a revírje meghaladja a 100.000 hektárt. Az utóbbi években egy helyi alapítvány a sas megmentését tűzte ki céljául. Az alapítvány állomáshelyén jelenleg 12 sérült, illetve illegálisan tartott és lefoglalt sast tartanak. Remélik, hogy előbb-utóbb sikerül a sérült egyedeket szaporodásra bírni. Ennél azonban sokkal nagyobb jelentőségű az a nemzetközi összefogással zajló tevékenység, amelynek célja a természetben élő egyedek védelme, illetve sikeres szaporodásának biztosítása. Ennek lényege, hogy egyfelől a helyi lakosságot igen komoly prémiummal jutalmazza, ha bejelentést tesznek egy-egy lakott fészekről. Ha a fészek lakott, 1.000 Pesót kapnak, további ugyanennyit, ha a fióka kikel, illetve kirepül. Ezzel a lépcsőzetes eljárással ösztönzik a bejelentőt a minél előbb történő jelzésre és arra, hogy ügyeljen a költés sikerességére. Mivel a fészkek a lakott területektől igen távol vannak, gyakran csak 3–5 nap alatt érhető el és évente többször kell ellenőrizni őket, ezért a másik oldalon örökbefogadási akciót hirdettek. Ez szintén többlépcsős. Lehet vállalkozni a kiszállási költségek, az ellenőrzés költségei, a prémium stb. vállalására. A teljes költség megközelíti a 100.000 Ft-ot. Az örökbefogadó a vállalat ideje alatt folyamatosan tájékoztatást kap védeneciről. A Fülöp-szigeti sas két évente egyszer költ és a kierpült fiatal madarak másfél éves korukra érik el teljes önállóságukat.

Az 1985-ben indított örökbefogadási akció eredményeként 1988-ban már 10 fészket ellenőriztek. Ez a szám

rendkívül alacsonynak tűnik, de ha azt is hozzászámítjuk, hogy előtte éveken keresztül nem találtak fészket, akkor óriási eredmény. Reméljük, hogy a helyi lakosság ösztönzésével nemcsak az egyes párok védelme, hanem élőhelyük fennmaradása is elérhető lesz.

Dorogman László

Meddig húztok még erdei szalonkák?

Talán nincs is olyan kora tavaszi hónapokban megjelenő Nimród, amely valamelyikében ne esne szó az erdei szalonka húzásáról, vadászatáról. Ezen íráskor mindegyike a vadászok ügyességéről és a vadászat szépségeiről szól, mivel ezeket a madarakat az esti szürkületben, röptében lövik.

A szerzők írásából úgy vettem ki, hogy inkább a szalonka „haláláról”, mint annak az életéről szólnak. Tapasztalataim szerint akik ezeket írják, a szalonka életéről vajmi keveset tudnak. Legtöbbjük még a fészket sem látta, nem beszélve a fiókaszállításról, amely egyedülálló a madárvilágban. Nos, én abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy e számomra oly kedves madár költőhelyén lakom, s így volt alkalmam ellesni rejtett életének néhány mozzanatát.

Kezdem talán a vadászok által „húzásnak” nevezett vonulásával. Gyermekkoromban erdész édesapámmal gyakran kijártam a húzásokra. Ezidőtájt, a 40–50-es években, volt olyan este, amikor 30–40 példány volt az esténkénti húzó szalonkák száma.

Olyan év nem is volt, hogy ne találtuk volna fészket. Ezzel szemben a mai húzásokon alig látni néhányat. Az itteni, Mátrától északra eső területek hegységeinek (Karancs–Medves) erdői, egy évtizeddel korábban még rendszeres költőhelyei voltak, nemcsak a szalonkának, de a császármadárnak is. Sajnos napjainkban már egyik fajnak sem találni fészket. Az utolsó szalonkafészket 1979 április 23-án 4, már kotlott tojással találtam, tehát előbb történt a tojásrakás április 20-ánál, vagyis az idevonatkozó vadászati tilalom kezdeténél! A szalonka párzása tavasszal már az észak, északkelet felé vonulásuk közben megkezdődik. Ha a tojó eléri a költőterületét, akkor ott, ha nem ér oda, akkor a fokozódó tojásrakási inger miatt attól délebbre költ.

Fészket rendszerint fák, bokrok tövével készíti. Ez egy talajba kotort mélyedés, melyet falevelekkel bélel. Terepszínűen pettyezett tojásainak száma minden esetben 4. Kotlását, mely 22–24 napig tart, csak a 4. tojás lerakása után kezdi meg. Csak a tojó kotlik, a hím a párzások után újabb tojókat keres. A fészkelés, tojásrakás április első felében kezdődik. Édesapám egy ízben április 12-én már 2 tojásos fészkeket talált. Itt megemlítek néhány fészkelési adatot: 1966. 04. 20-án 4 erősen kotlott tojás, 1971. 04. 22-én 4 erősen kotlott tojás, 1975. 04. 21-én 4 tojás, melyekből látható, hogy a fészkelések mind a tilalmi idő előtt történtek! Tehát a vadászatokon a tojó nagyon is ki van téve a pusztulásnak, mert minden tojás lerakása előtt esténként a levegőbe emelkedik és hímeket keresve szálldos, majd amikor talál,

egymást követve leereszkednek az avarra, ahol megtörténik a párzás. Kénytelen vagyok tehát megcáfolni azon vadászok állításait, akik szerint csak a hímek kerülnek terítékre, illetve azt is, hogy a tojó éjszaka „húznak”. Ez nem fedi a valót. A tojó szalonka is együtt vonul a hímekkel és csak akkor marad le, ha rájön a tojásrakási inger. Az esti szürkületi húzások egészen addig tartanak amíg az addig éneklő rigók is elhallgatnak, valójában teljesen besötétedik.

A kikelő fiókákat anyjuk féltő gondoskodással vezeti. Útjuk mentén több helyen megtisztítja a talajt az avarról azért, hogy a kicsinyek könnyebben hozzájussanak a táplálékhoz. Gyakran előfordul, hogy a fészket kötött erdőtalajú, száraz erdő részben van, ahol a fiókák nem jutnak táplálékhoz. Az ilyen helyekről „légi” úton szállítja azokat más, puhább talajú, nyirkosabb erdő részbe. Ez a fiókaszállítás egyedülálló a hazai madárvilágban. Külön említést érdemel, hogy veszély vagy zavarás esetén is egyszerre kapja össze mind a négy fiókát és szállítja azokat biztonságosabb helyre. Az apró, még röpképtelen pihés fiókákat a combja és a lábszárai közé szorítva, függőlegesen tartott farkával megtámasztja őket, majd a levegőbe emelkedve, a talaj közelében alig 1 méter magasan brekegészzerű korrogó hangot hallatva elrepül akár több száz méter távolságra is! Ha utána megyünk, újra szárnyra kap és tovább szállítja fiókait. Rendkívül érdekes látvány, amikor a fiókák „szőlőfürt” módjára csüngenek anyjuk lábszárai között. Egy alkalommal egy tollas, de még röpképtelen fiókákat vezető anyaszalonka szaladva, szárnyaival az avar verdesve, a fentiekben emlegetett hangokat hallatva próbált elcsalni a négy irányba szétfutó fiókái közeléből. Ezeket a fiókákat sikerült meggyűrüznöm. Ez 1965 májusában történt és még abban az évben leltek közülük 2 példányt. Az elsőt novemberben Olaszországban, a másikat decemberben Szardínián.

Vadászaink azzal érvelnek, hogyha a teletőhelyein löhetik őket, akkor ők miért szüntessék be a vadászatukat? Nos, ha a vadászatuk április 20-ig tart, akkor sok olyan szalonka kerül terítékre, melynek 1–2–3 tojásos kezdeti fészke van. Tehát ilyenkor a levegőbe emelkedő, párkereső tojó is terítékre kerül! Az a vadász, aki ilyen szalonkát lő, nem egy, hanem öt szalonkát tesz tönkre, az anyát és a leendő 4 fiókát! Sok szenvedélyes szalonkavadász azt

Erdei szalonka

Grafika: Varga Ferenc

sem tudja, hogy a talajon költő madár mennyi veszélynek van kitéve. Elsősorban a szörmés ragadozók által mennek tönkre a fészekaljok (róka, borz, vadmacska, nyest, nyuszt, gőrény, hermelin, menyét, továbbá a sün, a vaddisznó és a szárnyas ragadozók). Ez utóbbiak közül legveszélyesebb a szajkó és a dolmányos varjú. Ők már a fiókákat is „felkapdossák” az anyjuk mellől.

Azoknak a madaraknak, melyeknek sikerül átvészelnük a telet anélkül, hogy terítékre kerüljenek, az észak felé jövet rájuk záporozó sörétözön között kell megtenniük az utat a költőterületeikre. És mindezek ellenére jönnek, de sajnos egyre kevesebben! A vadászati rendelet szerint „csak húzáson lehető egy alkalommal személyenként legfeljebb két példány”. Ezek szerint, ha egy vadász kimegy minden este vadászni, egy hét alatt 14-et is lőhet! Vagy, ha kiáll 4 vadász és „húz” 8 szalonka, azt mind le is lőhetik.

Vajon a rendelet készítői gondoltak-e arra, hogy jó lenne unokáinknak is hagyni e kedves, titokzatos madárból. A nagymértékben felszaporodott ragadozók „gondoskodnak” arról, hogy a szalonkaállomány ne szaporodjon, inkább csökkenjen. Ehhez a vadászok még besegítenek, így nem csodálkozhatunk azon, ha az erdei szalonka is a császármadár sorsára jut.

Varga Ferenc

Videócsemege a ragadozó madarak rajongóinak

Az utóbbi években az Egyesült Királyságban és más országokban a madárhatózást már videófilmek is segítik. Nemrégiben kaptam meg az ismert angol madárfotóstól, Paul Dohertytől a *The Raptors of Britain & Europe (Európa ragadozó madarai)* c. filmet. Sorozata, melynek ez a legújabb része (már megjelent egy parti madaras, egy sirályos és egy vízivadas film), a *Bird Images Video Guides (Képes madárkalauz)* nevet viseli, narrátora Bill Oddie, a híres televíziós személyiség, egyben lelkes madárasz. A film VHS formátumban kapható, hossza 85 perc és 35 másodperc.

A videófilm a határozást hivatott elősegíteni, a kezdő és a tapasztalt megfigyelő számára egyaránt, ami néhez feladatnak tűnik, de valóban mindenki találhat benne új információkat. Talán nem meglepő, hogy a hangsúlyt

Barna kánya

Fotó: Péchy Tamás

a röpkepekre helyezi, amelyek egyébként az Egyesült Királyságban, Finnországban, Spanyolországban, Izraelben és egyéb országokban készültek. Mind a 39 európai ragadozó faj szerepel benne, különböző tollruhákban (korok és nemek szerint is), az egyes családokról pedig rövid ismertetést kapunk. A kulcsfontosságú bélyegeket kimerített képeken tanulmányozhatjuk, a különböző színvariációk, alakok és a hasonló fajok is bemutatásra kerülnek. Örömmel láttam, hogy a filmen csak vad madarak szerepelnek, Doherty úrnak csak gratulálni lehet a látványos képekhez.

A magyar nézőket feltehetően különösen érdeklik majd az izraeli kere-

censólyom és parlagi sas felvételek, és észrevehetik azt is, hogy a film készítői nem hajlanak a parlagi sas alfajok külön fajjává való szétválasztására. Kissé furcsa azonban, hogy az *adalberti* alfaj nem szerepel a filmben. Egyes nézők a latin nevek hiányát is kifogásolhatják majd.

E videófilm tehát fontos kiegészítője a határozókönyveknek, melegen ajánlhatom bárkinek, aki a ragadozó madarak iránt érdeklődik. Ára 16,95 GBP (plusz 4 GBP postaköltség), megrendelhető az alábbi címen: Bird Images, 28 Carousel Walk, Sherburn-in-Elmet, North Yorkshire, LS25 6LP, England.

Gerard Gorman

Észrevétel a „Néhány szó a muflonról” c. cikkhez

Csúsztatással is felér – ahogy a szerző fogalmaz, sántít a hasonlat – a muflon, valamint a külföldről származó haszonnövényeink (kukorica, paprika, burgonya) párhuzamba állítása.

No nem éppen az eltérő gazdasági jelentőség miatt, hanem azért, mert az utóbbiak az ember szigorú ellenőrzése alatt termesztett fajok a kultúrsivatagokban.

Azt hiszem, a szerző is nagyon meglepődne, ha a természetközeli élőközösségekben (természetes erdők, legelők, gyepek) kukoricával, netán paradicsommal találkozna. Elég gond a természetes erdőkben az akác is, amely ott szintén nemkívánatos és a szakmájukat szerető erdészek törekszenek is eltávolításukra.

A párhuzam tehát csak akkor lehetne igaz, ha a muflont háziasítva kontroll alatt tartanánk. Még talán az is elfogadható lehetne, hogy magasabb hegyeink egy-egy jól körülhatárolható részén néhány populációja színesítse faunánkat. De ez nem így van, ugyanis telepítették szerte az országban, a lehető legelképzelhetlenebb helyekre is, például a Közép-Tisza ártérre.

Kártételét illetően pedig meg kell említeni a legsúlyosabbat, tehát nem az ugyancsak nagyon súlyos erdei vadkárt, hanem az értékes kis kiterjedésű sziklagyepeinkben taposással okozott kárt is.

Ne féltjük tehát a muflont és különösen ne egy természetvédelmi lapban. Helyenként hihetetlenül felduzzasztott állományának drasztikus csökkentése mind erdészeti, mind természetvédelmi szempontból elengedhetetlen.

A cikkben még néhány további apróbb tévedés található. A muflon télen igenis gyakran kivált mezőgazdasági területre, sőt erősebb teleken a Mátra muflonállományának jelentős része a Gyöngyös–Verpelét közötti szőlőkben tanyázik. Nem precíz a természetes vadeltartóképeség meghatározása sem. Igaz lenne ugyan a 100 ha-kénti 4–6 db muflon, de csak akkor, ha egyébként nagyvaddal (szarvas, őz) nem számolnánk. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a vadeltartóképeség maga felülvizsgálásra érett mutató, ugyanis az

élőhelyet kizárólag a vad szempontjából, és nem ökológiai szemlélettel közelíti meg. Helyesebb fogalom lenne a vadeltartóképeség.

Felületes megállapítás az is, hogy a muflon beilleszkedett a hazai faunába. A csúcsragadozók nélküli, az ember által valahogy mégiscsak szabályozott vadállomány esetén igen kicsi a valószínűsége (gyakorlatilag elő sem fordulhat), hogy ilyen jellegű élőlény kizáródjon az élőközösségből. Sőt sokkal nagyobb a valószínűsége, hogy az élőközösség kezd megváltozni, degradálódni. (Gondoljunk csak a dingóra. Nem a dingó pusztult el, hanem ő pusztított el ritka értékes állatokat.)

Garamszegi István

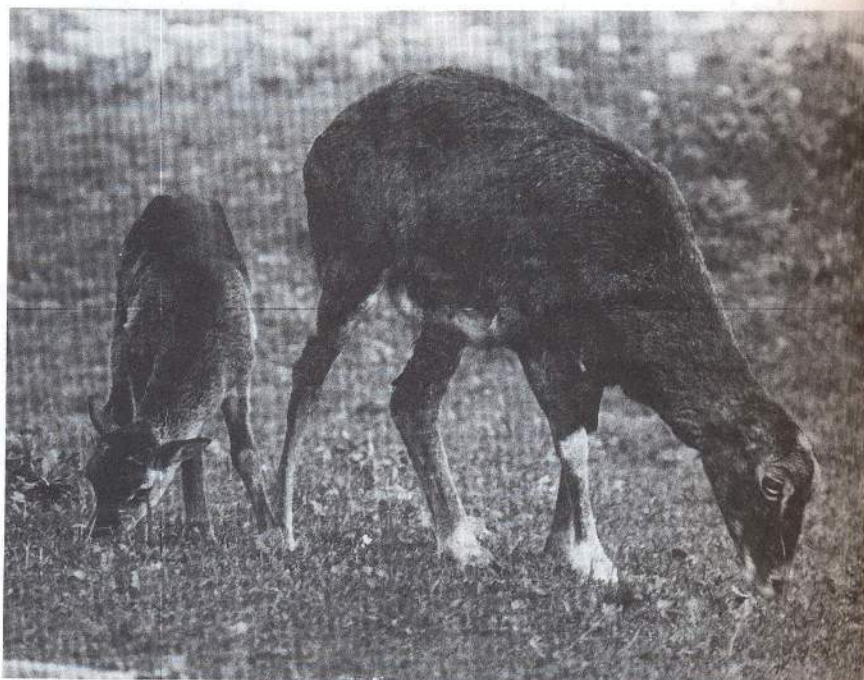
Adalékok a Solymász Szakosztály történetéhez

A napokban kaptam kézhez a *Madártávlat* III. évf. 1. számát, amelynek 18–19-ik oldalán találkoztam a 20 éves az *MME Solymász Szakosztálya* című

írással. Az évfordulóval kapcsolatos írás gondolatörát szeretném néhány további adattal kiegészíteni.

A cikkben szereplő 1939-es év, amikor megalakult a Magyar Solymász Egylet (és nem Egyesület) helyesen 1937 volt. Később 1945-ben a Magyar Solymász Vadásztársaság alakult, majd 1951-től a MAVOSZ Solymász Szakosztály, amely a hivatásos solymásztelepek megszüntetéséig, 1957-ig működött. A következő évek a solymászat megmaradása, illetve megszűnése jegyében teltek el, míg nem a Földművelési Minisztérium melléállt a kérdésnek és támogatásával 1968-ban ismét megalakult a MAVOSZ Solymász Szakosztály. Ez a solymászszerzet azóta is létezik, ma MME Solymász Szakosztály a hivatalos neve.

Az igazsághoz még annyi hozzátartozik, hogy 1973-ban tárgyalások folytak a solymászszerzet MAVOSZ-tól (FM-től) a Természetvédelmi Hivatal felügyelete alá helyezéséről, gyakorlatilag az MME-hez való csatlakozásáról és annak egységeként való további működéséről. Erre 1974-ben került sor, amikor a MAVOSZ Ragadozómadár-védő és Solymász Szakosztály (1971-től így hívták) átlépett az alakuló MME-be, és ezt követően MME Ragadozómadár-védő és Solymász Szakosztályként működött tovább. Később a Szakosz-

Muflon jerke a gidájával

Fotó: Szaák Tamás

tály feladatai megosztásra kerültek (a ragadozómadár védelemre új szakosztály alakult) és a továbbiakban Solyász Szakosztályként működött tovább. Valószínűleg a cikk e névváltozáshoz kapcsolta az évfordulót.

A történetek után az MME Szolyász Szakosztály 1968. évet tekintheti alapítási évnek, hiszen azóta működése – a névváltozások ellenére is – folyamatos. Ebből következik, hogy az MME korábbi kiadványában pl. a 15 éves fennállásának évfordulóját az 1983-as évhez kötötte. 1996-ban tehát 28 éves fennállását ünneplheti. Egyesek, többek között a nagytiszteletű néhai szakosztályelnök Bechtold István 1951-től számolta a megalakulást, így ma a Szakosztály 45 éves lenne. Ha viszont az MME-be való átlépéstől számoljuk, akkor 22 éves. Véleményem szerint az itt felsorolt évfordulók közül a 28-ik tekinthető elfogadhatónak, mi-

vel a solymászszerkezet is – 28 éve már – alapítási évének tartja az 1968-as évet. Más területről véve a példát, egy névváltoztatással még nem válik valaki újszülötté, bármennyire is kedvező fordulatot jelenthetne sokak életében. Mindezek alapján úgy vélem, elfogadható, ha 1998-ban a 30-ik évfordulóról illik majd megemlékezni.

(A magyar solymászat történetéhez néhány irodalmi hivatkozás: *BÚVÁR* XXIX. évf. 5. szám 277-281 old. 1974., *MME Solymász Évkönyv* 1983–1985., 1–2 old., *Erdéztörténeti Közlemények* XXI. 114–115. old. Budapest, 1996.)

A cikkben kissé summásan van elintézve a solymász szakosztály 1968-tól 1976-ig terjedő időszaka, holott éppen ez volt az, amely alatt a magyar solymászat lefektette azokat az elvi és gyakorlati alapokat, amelyek birtokában valódi egyesületi szervezetet, sza-

bályokat, klubéletet tudott kialakítani, létrehozni a korábban valóban „szétzilált” solymászni akarókból. Ehhez nagy segítséget nyújtottak az európai példák, főként az akkori NDK solymászata. Csak példaként említeném a solymászat jogszabályi előkészítését, a korszerű vizsgarendszer bevezetését, igazolványok rendszeresítését, igazodást a természetvédelmi elvárásokhoz (pl. héját tartottak vadászmadárként), madárvédelmi munka stb. Ebben az időszakban sikerült – éppen a szervezetségének köszönhetően – olyan mértékben megfelelnie a tőle elvárt követelményeknek, hogy az FM-től a természetvédelem felügyelete alá, – mint szervezeti egység – átkerülhett. Történt ez annak ellenére, hogy a solymászat megmaradásának akkoriban több ellenzője volt, mint támogatója.

Duhay Gábor

Az Európai Parlament határozatai a madarokról

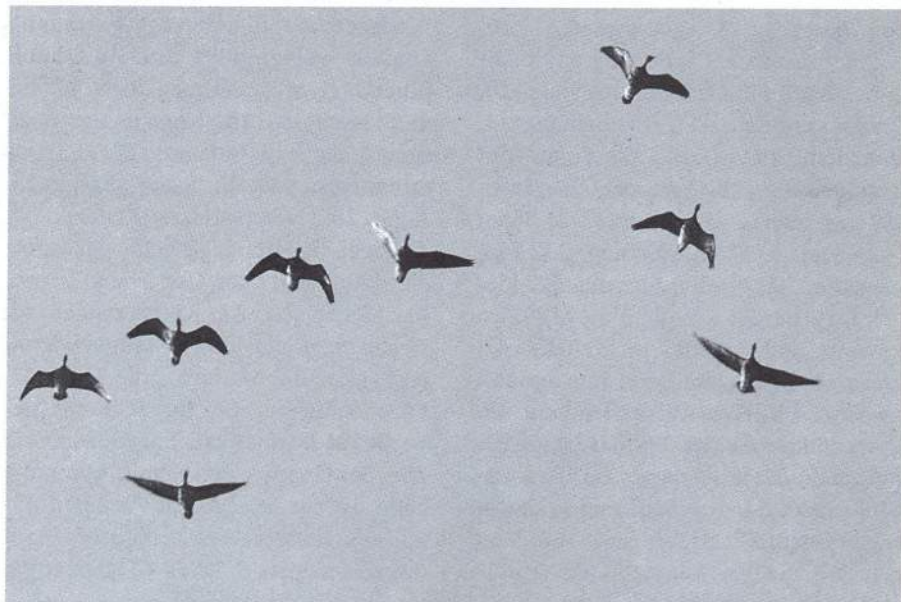
A strassbourgi székhelyű Európai Parlament február 15-én nagy többséggel a vonuló madarak vadászati tilalmának meghosszabbítását határozta el. A 293:162 arányban (13 tartózkodás mellett) elfogadott határozat értelmében legkésőbb január 31.-vel kezdődően tilos lesz vadászni vonuló madarakra az Európai Unió összes tagországában. A döntés előtt főleg Franciaország vadászati tiltakoztak élénken a tervezett módosítás ellen: hazájukban, továbbá Görögországban ugyanis február 28-ig lehet lövöldözni a vonuló madarakra. Ezzel szemben Finnországban december 31-én, Németországban pedig január 25-én lépett életbe a tilalom. A jövőben egységesen január 31-én kezdődik a vonuló madarak számára a nyugalom és a biztonság időszaka – feltéve persze, ha az Európai Unió illetékes miniszterei (15 országról van

szó) jóváhagyják a parlamenti határozatot, s azt a vadászok is hajlandók lesznek tiszteletben tartani.

Az Európai Parlament másik határozata azt javasolja az Európai Uniónak, hogy enyhítse a kárókatonák védelmét szolgáló előírásokat azokban a tengerparti térségekben, ahol a falánk madarak jelenléte az amúgy is fogyat-

kozó halállományt fenyegeti. A februári határozat tudományos vizsgálatok alapján született meg. A strassbourgi testület azt javasolja Brüsszelnek, hogy fészekritikával és a kárókatonának a védett madarak listájáról való ideiglenes levételével kezdeményezze a faj állományának mérséklését azokon a helyeken, ahol a túlszaporodás érzékeny veszteséget okoz a halállományban. E javaslat szintén miniszteri szintű megerősítésre vár.

Dorogmann László

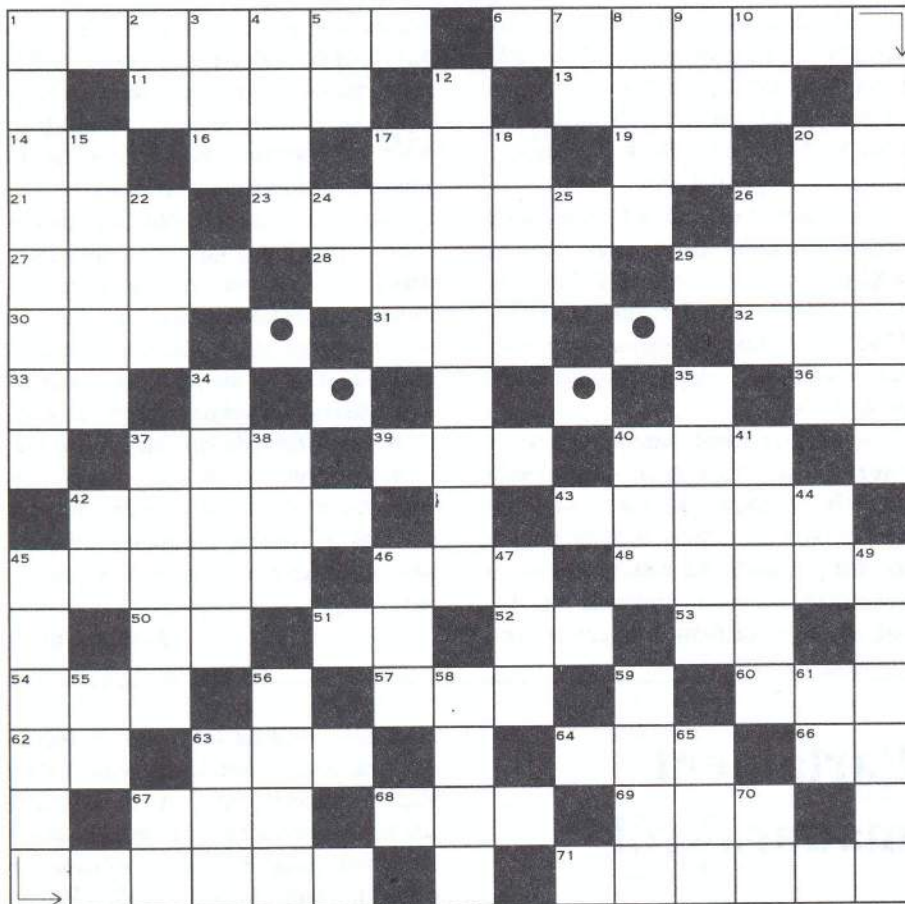

Vonuló libák

Fotó: Péchy Tamás

Helyreigazítás

A madártávlát III. évf. 1. számában a 9. oldalon a felső kép nem egy széncincéget, hanem egy téli pintyet ábrázol. Lapunk előző számában megjelent Példaképeink: Nagy magyar botanikusok c. cikkben Borbás Vince nevét tévesen írtuk. A hibáért elnézést kérünk.

A rejtvényben a rövid és hosszú magánhangzók között nem teszünk különbséget.

Beküldendő sorok:

Vízszintes 6., 43., függőleges 1., 12., 45. és 49.

Beküldési határidő: 1996. március 31.

Vízszintes

1. Gyár cigány nyelven. 6. Szalakótafélékhez tartozó madárfaj. 11. Település Debrecen belterületétől délkeletre. 13. Helység Szabolcs-Szatmár megyében. 14. Irányszó. 16. Kicsinyítőképző. 17. Paulina egy bizonyos része. 19. Ozmium vegyjele. 20. Lítium vegyjele. 21. Szobafajta. 23. Hangnem. 26. Mázol. 27. Tolna megyei helység. 28. Férfinév. 29. Ilyen vágó is létezik. 30. Kerget? 31. Van ilyen szer is. 32. Átkelőhely. 33. Puskát süt el. 36. Fordított aroma. 37. Idegen fagyalt. 39. Rövid női név. 40. Író keverve. 42. Földet műveltek. 43. Herman Ottó e madarat jégvágónak nevezte. 45. Okos. 46. Vízelőhely. 48. Ilyen átültetés is van. 50. Kis patak. 51. Folyadék. 52. Ruhadarab. 53. Két magánhangzó. 54. Ügyvédi munkaközösség röviden. 57. Szövő rovar. 60. Volt nép. 62. Szelén vegyjele. 63. Egyik szülő. 64. Herélt kos. 66. Kétes(!). 67. Pótló. 68. Fanyar gyümölcs. 69. Idegen

penznem. 71. Sertés 3. és 4. lábujjának utolsó perce.

Függőleges

1. A páradús bokrosok, ligetek gyakori fészkelő madara. 2. Béll Béla monogramja. 3. Ollós állat. 4. Ipari tanuló. 5. Kristóf Károly monogramja. 7. Ételfésztő. 8. Férfinév. 9. Túl ízes. 10. Kettős betű. 12. E madár napközben rendszerint a földön vagy vastagabb ágakon végignyúlva mozdulatlanul pihen. 15. Mostanit megelőző. 17. Finom szemcsét. 18. Kémiai elem. 20. Lopva lemásol valamit. 22. ...Lajos színművész volt. 24. Szám közepe. 25. Juttat. 26. Ilyen rendezés is létezik. 34. Tíz deci. 35. Ebnév. 37. Idegen város. 38. Címerállat. 40. Csak félig ruszin. 41. Időben jön. 42. Kertet művel. 44. Argon vegyjele. 45. A tengerpartok leggyakoribb madara. 46. Fotó. 47. Főzeléknövény. 49. Búvároknak nevezik ezt a madarat. 55. Mező egyik fete. 56. Gondoz. 58. Kémiai elem. 59. Ném gyenge. 61. Azonos a függ. 42-vel. 63. Határ szélek nélkül. 66. Azonos a vízszintes 64-gyel. 67. Sumér város. 70. Kimondott betű.

A Madártávlat 2. évfolyamának 6. számában megjelent rejtvény megfejtése: „...ha megfogta a madarat legyen is az övé.”

A helyes megfejtők közül Dr. Kecskés Imre, dömösi olvasónk Schmidt Egon: *Madárvédelem a ház körül* c. könyvét nyerte.

hirdetések

Keresek megvételre teleszkópot, valamint Chernel: *Magyarország madarai* c. művét. Sallai 5421 Túrkeve. Pf. 33.

Az Ukrajnai Madárvédelmi Egyesület felhívással fordul egyesületünk fiatal tagjaihoz: Mindazok, akik megszeretnék ismerni az ukrán egyesület munkáját akik a fiatalokkal a természetéről, madarokról szeretnének levelezni, angol vagy orosz nyelven, küldjék el bemutatkozó levelüket a következő címre:

Irina Mihalevich
Ukrainan Union for Bird
Conservation (UTOP)
 PO Box 613
 UA-252 127 KIEV

1996. március 22–április 22.

legyen a
VÍZ HÓNAPJA!

A „Hálózat az élővizekért” csoportjai az ország szinte minden szegletében dolgoznak, figyelemmel kísérik annak a pataknak a sorsát, amelyet örökre fogadtak. Mindenki előtt nyitott a lehetőség, hogy tegyen valamit felszíni vízfolyásaink érdekében.

Hálózat az élővizekért, Rozgonyi Kata, Göncöl Szövetség, 2600 Vác, Pf. 184. (27)311-179

Március

Március ma mindkét arcát megmutatta nekem, amint átkeltem a mély patak völgyön.

Az északi oldalon – ahol leereszkedtem – még Február makacs hófoltjai csikorogtak talpam alatt, mintha soha nem akarnák megadni magukat a völgy mélyén csobogó patak hívogatásának. Itt alszanak még a fák, és hiába fürkészem a bokrok alját, nem bújt még elő a hóvirág. Néma csend van, a cinkék sem szólnak. De most, ott lejjebb a sűrűben, igen, ott mintha valami mozdulna. Most már látom is. Lent, a patak partján, az egyik fiatal juhar vékony törzsén, egy harkály kapaszkodik, és láthatóan nagyon el van foglal-

va valamivel. Apró lyukakat készít körbe a törzsön, szorosán egymás mellé. Ahogy az egyikkel elkészül – néhány csórvágás az egész – már ugrik is odébb és kezdi a következőt. Nem is igazi lyukak ezek, hanem inkább csak kis sebek, amelyek néhány centiméterre egymástól, gyűrű alakban sorakoznak a törzsön. A madár ferdén, alulról vág a kéreg alá, közben – csőrét picit megcsavarva – tágít is rajta. Már majdnem összeér a lyuksor a törzsön, amikor a harkály oldalazva visszszökdecsel az első lyukhoz és beledugja csőre hegyét. A távcsövön át figyelem, így aztán jól láthatom, hogy a sebhelyek körül már nedvesen csillog a kéreg. Folyik a fa nedve. Ezt nyalogatja a harkály olyan 'elmélyülten, hogy észre sem veszi, amint közelebb lépőkodok. Innen már a nyelvét is látom, amint bedugja a nyílásba és nyalogatja az édes nedűt. Ez már a közelgő tavasz biztos jele! A rügyek még alszanak, de a földben a gyökerek mindent behálózó szövetében valami elkezdődött! Dolgozni kezdenek az élő pumpák és ellenállhatatlan erővel nyomni kezdik felfelé a tápanyagokat, egészen a legfelső rügyig. Persze eltelik még néhány

nap, mire a rügyek felébrednek és duzzadni kezdenek. De a harkályok – valami különös érzékkel – mégis tudomást szereznek a nagy eseményről és időben elkészítik a gyűrűzéseket. Egy-egy madár több ilyen nyalakódóhelyet készít magának a birtokán belül, és ezeket napjában többször is felkeresi. Egy-egy „harkálybüfé” több napon át ontja az édes nedveket, így hát nagy értéket jelent tulajdonosa számára. Őrzi is azt féltékenyen! Az egyébként is harcias természetű harkályok között ilyenkor mindennapossá válnak a „határvillongások”. Most is valami ilyesmiről lehet szó, mert hirtelen nagy ribillió támad a juharfa körül. Valahonnan egy másik harkály érkezik és egyenesen rászáll a juharfára. Emez persze nem hagyja annyiban a dolgot, és máris pörögve kergetik egymást körbe-körbe a fa törzsén. A nagy kavardásban én már nem is tudom, hogy melyik a „tulaj” és melyik a betolakodó. Végül az egyik megfutamodva elrepül, a másik pedig – a látszat kedvéért – még egy darabig kergeti. Az ilyen csetepatékból általában a jogos tulajdonos kerül ki győztesen. Valószínűleg most is ez történt, de nem várom meg a

Őszapó

Fotó: Matyikó Tibor

harc végét, hanem továbbindulok. Ahogy elmegyek a meggyűrűzött fa mellett, nem tudom megállni, hogy meg ne kóstoljam a kicsorduló nedvet. Ez valóban édes! Átgázolok a patakon és nekivágok a meredek déli oldalnak. Minél magasabbra kapaszkodom, annál melegebb lesz. Itt nyoma sincs már a hónak és Március mutatja most a másik arcát is. A tavaszt. Mert ezen az oldalon meleg tavaszi illata van már a földnek, a korhadó avar között apró pókok futkosnak és a sombokor ágait mintha arany pamacsokkal szórta volna tele valaki. A sárga virágokon néhány elszánt méh gyűjti a virágport, a bokor alján pedig megpillantom az idei első hóvirágot. Leülök mellé és nézem. Volt idő, amikor az első hóvirágot a gomblyukamba tűzve hazavittem, mert azt hittem, hazavihetem így az élményt is, amit megpillantása jelentett. De amikor két nap múlva elhervadt és kidobtam, úgy éreztem, hogy a hervadt virággal együtt elmúlt a tavasz is. Így aztán nem szedem le a hóvirágot, csak nézem. És persze közben egy kicsit kifújom magam, mert igencsak meredek kaptató magasodik még előttem.

Már éppen indulnék, amikor surranó repüléssel, kicsiny, hosszúfarkú madárka perdül elém a somágra. Csillogó szemével rám néz és ezt mondja: – prrr...tek...prrr...tek...tek – és a csőre tele van száraz mohával. – Nocsak, nocsak! Hát már ti is érzitek? – kérdem halkán a madárkától, akinek közben a párja is megérkezett, egy nagy fehér pihetollal a csőrében.

–Prrr...tek...tek... igen, már építkezünk prrr...tek... és most sietünk, – mondják az őszapók és surrogva elrepülnek a nagy vadrózsza irányába. A vadrózsát jól ismerem, ott kapaszkodik fent az elhagyott kőbánya peremén. Eredetileg ott akartam letelepedni, de most – az őszapók miatt – mégis elkerülöm. No nem mintha nagyon zavarná őket a jelenlétem! Akár három méterről is figyelhetném a bizalmas kis madarak fészkeképitését, de nem, mégsem teszem. Tapasztalatból tudom, hogy az ilyen, ember által megtalált és többször háborgatott fészkek legtöbbször tönkremennek. Egy kicsit mégis idegesebb ilyenkor az őszapó-pár – bár ezt a jóhiszemű megfigyelő legtöbbször észre sem veszi – és gyakrabban, hangosabban hallatják riasztó hangjukat. Ez pedig előbb, vagy utóbb feltűnik egy arra portyázó szajkónak, amely csak arra vár, hogy az ember végre eltűnjön onnan. A továbbiakat bárki kitalálhatja! Tehát nem a rózsabokornál telepszem

Holló

Fotó: Péchy Tamás

le, hanem az elhagyott bányaudvar másik oldalán, egy bokros növényű hársfa tövében. Úgy helyezkedem, hogy fölülről ne láthassanak meg, de én jól kilássak a fölöttem magasodó bányafalra. Nagyon elővigyázatosnak kell lennem, mert „akit” várok, a legóvatosabb, legéberebb madarak egyike. A hollót várom és tudom, hogy előbbutóbb biztosan megjelenik, mert ott van a fészke a sziklafal egyik üregében. Felnézek a bánya peremére, amely vagy negyven méterre magasodik fölé. Keresem azt a göcsörtös kis cserfát, amit tájékozódási pontnak szoktam használni. Attól jobbra, lefelé tíz méterre kell lennie a fészkeknek. Fűrészem a peremet, de nem találok a cserfát. Közben a fészket már sikerült megpillantanom – néhány gally kiáll az üregből –, de a kis fát még mindig nem látom. Rosszul emlékszem talán? Nem, az nem lehet! Két hete még biztosan ott volt. Egészen kihajlott a mélység fölé, abba kapaszkodtam, amikor bele akartam nézni a fészkekbe. És ekkor végigfut hátamon a hideg! Hát persze, hogy nem látom! Mert nincs már ott! Csak egy nagy üreg tátong a helyén, amelyből csupaszon lógnak ki az elszakadt gyökerek száalai. – Te jó ég! – rémüldözök magamban – ha ez akkor esik le, amikor épp ott csimpaszkodom...! Na persze akkor fagyott volt a talaj! Biztosan akkor szakadt le, amikor olvadni kezdett! – próbálok nyugtatni magam és ünnepélyesen megfogadom, hogy soha többé nem mászom ki ilyen helyre! De szerencsére nem sok időm marad, hogy rágódjak a dolgon, mert ekkor, a völgy fölött messzehangzón – mintha régmúlt idők üzenetét kiáltaná – megszólal egy holló. – Klong...klong... – kiált messzehangzón és a falak visszhangozzák a kiáltást – klong...klong... – Nem merek mozdulni, mert tudom, hogy fölöttem fog elrepülni. Amikor újra megszólal, pont fölöttem van. –

Klong...klong...kroa...kroa... – kiáltja, és átsuhan fölöttem. Kivárom a pillanatot, amikor hátat fordít nekem, csak ekkor emelem fel a távcsövet. Még épp sikerül befogni a látótérbe, amint landol a fészkek peremén. Acélos tollán megcsillan a napfény, szeme felém villan – de nem láthat meg, mert nem mozdulok – majd beugrik a fészkekbe. Az üregből gyöngéd, kedveskedő kurgógás hallatszik: odabent a holló eteti a párját. Ez a szép madár a hetvenes évek elejére nagyon megritkult Magyarországon. Az Alföldről – mint fészkelő – teljesen eltűnt, és a hegyvidéken is eseményszámba ment, ha valaki hollót látott! Itt, a Visegrádi-hegység területén, 1980-ban csak egy hollófészket ismertünk. A nyolcvanas években aztán lassan-lassan gyarapodni kezdett a hollóállomány és Corvin Mátyás címermadara kezdte újra benépesíteni az ősi fészkelőhelyeket. A majdnem végzetes állománycsökkenés oka: a sztrichnines és foszforszörpös tojással történő mérgezés volt, amit a vadászok dúvadírtás címén végeztek. Az állomány növekedése pedig az effajta mérgezések betiltásának köszönhető, no meg annak, hogy a hollónak a környező országokban, szerencsére, még jelentős állománya él. Egyébként a hollót a Pilisi Állami Parkerdőgazdaság is címermadarának választotta és minden erdészeti autó oldalán ott díszelg a csőrében gyűrűt tartó, lábaival egy-egy hegycsúcsot markoló madár képe. Nos, nem tudom, hogy ki tervezte ezt a címet, de hogy elég szerencsétlen ötlet volt a részéről, az biztos. A gyűrű még hagyján, de az a két hegycsúcs, az egyébként is élénk képzelőerővel megáldott madarászokat bizony egész másra emlékeztette. El is nevezték a derék madarat – csak így nemes egyszerűséggel – „csecstépő varnyú”-nak.

Zsoldos Árpád

Megjelent

A Gyakorlati ragadozómadár-védelem második, bővített kiadása.

A színes képekkel illusztrált könyv többéves hiányt pótol.

Ára: 500 Ft.

A Denevérhatározó és denevérvédelem című könyv.

Ára: 500 Ft

A könyvek kaphatók az MME Titkárságon.

